

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta, Ústav filozofie a religionistiky

Obor filozofie

„Co je smysluplné (vlastní) jméno?“

Autor: Martin Volák

Vedoucí práce: PhDr. Vojtěch Kolman, Ph. D.

Rok odevzdání: 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím pouze citovaných pramenů a literatury.

Volavský

Za pomoc a trpělivost děkuje autor vedoucímu práce PhDr. Vojtěchu Kolmanovi, Ph. D.

Obsah

1.	Úvod.....	str. 1
2.	Korespondence.....	str. 4
2. 1.	Pravdivost.....	str. 5
2. 2.	Korespondence jako ne-problém.....	str. 8
3.	Problém existence.....	str. 10
4.	Problém s abstrakty.....	str. 11
5.	Jazyk jako reprezentace.....	str. 13
6.	Gottlob Frege.....	str. 15
6. 1.	Význam vlastního jména.....	str. 15
6. 2.	Předmět jako význam vlastního jména.....	str. 16
6. 3.	Smysl vlastního jména.....	str. 17
6. 4.	Rozdíl mezi smyslem a významem.....	str. 17
6. 5.	Kriteria identity.....	str. 19
6. 6.	Význam věty.....	str. 21
6. 7.	Smysl věty.....	str. 22
6. 8.	Co je číslo?.....	str. 25
6. 8. 1.	Konstrukce čísel.....	str. 32
7.	Abstrakce.....	str. 34
8.	Určitá deskripce.....	str. 35
8. 1.	Způsoby pojmenování.....	str. 35
8. 2.	Problémy s označením.....	str. 38
8. 3.	Řešení těchto problémů.....	str. 40
9.	Holismus.....	str. 42
10.	Rigidní designátor.....	str. 51
10. 1.	Fixování reference.....	str. 56
10. 2.	Identita.....	str. 58
11.	Závěr.....	str. 60
	Literatura.....	str. 61
	Resumé.....	str. 62

1. Úvod

Tématem této práce bude pokus zodpovědět otázku, co je smysluplné vlastní jméno. Naskytá se zde ale otázka: Proč bychom se vlastně měli tímto problémem vůbec zabývat?

V přirozeném užívání jazyka, v každodenním životě používáme vlastní jméno zcela neproblematicky. Používáme vlastní jména jako Praha, Sněžka apod. bez toho, aniž bychom jakkoli chápali, že zde může být nějaký problém, aniž bychom si byli vědomi toho, že mezi jménem a pojmenovaným předmětem je vztah, který rozhodně není neproblematický. Vlastními jmény se jednoduše vztahujeme k věcem, o nichž chceme hovořit.

Obrázek přirozeného, intuitivního pohledu na jazyk je tedy následující: jména jsou jen nálepky, které se jednoduše připevní k věci – věci jednoduše jméno přiřazujeme tak, jako připevňujeme lísteček k muzejnímu exponátu. Nebo jinými slovy řečeno – nejdříve je tu svět, potom teprve jazyk, kterým tento svět popisujeme. Můžeme se ale potom ptát společně s Wittgensteinem:

„Lidé myslí, že učení se řeči spočívá v tom, že člověk pojmenovává předměty. A sice: lidi, tvary, barvy, bolesti, nálady, čísla atd. Jak bylo řečeno – pojmenovávání je něco podobného jako připevnit k nějaké věci tabulku s jménem. Může se to označit jako příprava k používání určitého slova. Ale na co je to příprava?“¹

Pokud ale reflektujeme na takové pojetí jazyka, pokud reflektujeme pohled na jazyk tímto prizmatem shledáme, že se zde vyskytuje mnoho problémů, díky nimž se řada osobností filozofického světa tohoto pohledu na vztah mezi jazykem a světem vzdala (včetně právě citovaného Wittgensteina). Tyto problémy se ale ukáží pochopitelně skutečně až ve chvíli, kdy budeme reflektovat jazyk a svět. Pokud totiž nereflktujeme, o žádném takovém vztahu ani neuvažujeme a jdeme takřkajíc rovnou k věci. Jazyk je pro nás v tu chvíli skutečně zástupcem, reprezentantem věci samé.

V podstatě již na začátku této práce může přijmout odpověď, kterou v průběhu práce budeme pouze vysvětlovat a hájit. Osobně mi tato odpověď připadá dostačující a uspokojivá,

¹ Wittgenstein, L.: *Filozofická zkoumání*, Praha 1993, §26, str. 25

tedy pokud přijmeme předpoklady, které budeme v práci přijímat jako rozumné. Mou snahou je mimo jiné to, aby odpověď a celkové znění práce bylo co nejjednodušší, aby bylo pochopitelné i tomu, kdo o tyto věci doposud nejevil zájem. Osobně nejsem zastáncem příliš složitěho textu, neboť se domnívám, že takové texty příliš odvádějí pozornost od podstaty věci, navíc odvádějí filozofii do sfér, kterým běžný člověk nerozumí a rozumět ani nemůže, protože se v těchto textech nehovoří jeho jazykem. Zdá se mi, že čím jednodušší věc je, tím lépe pro věc samu i pro zájemce o ni.

Odpověď na výše položenou otázku je tedy následující: smysluplné vlastní jméno je takový jazykový výraz, který označuje nějakou konkrétní (tj. právě jednu) věc. Což samo o sobě není nijak překvapující a v podstatě vyplývá ze samotné definice vlastního jména, že označuje právě jednu věc. Jinak by nebylo vlastním jménem, ale jazykovým výrazem, který by označoval či vyjadřoval něco jiného (např. pojem) nebo vůbec nic a byl tak výrazem beze smyslu. Pro vlastní jméno tak, aby bylo smysluplné, je konstitutivní ještě další věc: pokud chápeme jméno jakožto reprezentaci nějakého předmětu, potom je zapotřebí udat kriteria identity pro tyto reprezentace taková, že budeme vědět, že se jedná o tutěž věc. Reprezentace, jméno, pro které by nebyly udána kriteria identity a nemohlo by potom ani být zařazeno do vzájemných vztahů s ostatními výrazy jazyka, by bylo jméno, které by nebylo k ničemu – nedalo by se mezi ostatními reprezentacemi identifikovat a nebylo by tudíž žádným jménem, neboť by právě neoznačovalo vůbec nic, nebo bychom ani nevěděli, co vlastně označuje, což vlastně vyjde nastejno. Byl by to osamocený výraz, který by byl bez významu, o kterém bychom vlastně ani nedokázali říci, co vlastně označuje. A takový výraz nemá místo v jazykové praxi.

Dalo by se tedy říci, že pokud bychom měli odpovědět na otázku, co výraz N označuje, pak by odpověď vypadala asi takto: výraz N označuje tutěž věc jako výraz M, pokud je identita $M = N$ prokazatelně pravdivá identita systému, v němž se N, M vyskytují. Úplná znalost předmětu skrze jeho jazykové reprezentace tedy znamená znát všechny pravdivostní hodnoty výroků o identitě mezi M a N, kde M je libovolné M, které se vyskytuje v tomto systému. Znamená to tedy dokonalou znalost jazyka, která je možná pouze v ideálním případě:

„Mohli bychom tedy říci: skutečným jménem je to, co mají společné všechny symboly, které označují daný předmět. Odtud by se postupně ukázalo, že žádné složení není pro jméno podstatné.“²

² Wittgenstein, L.: *Tractatus logico – philosophicus*, Praha 1993, 3. 3411, str. 41

Můžeme si zde dle této definice všimnout, že takto skutečně hovoříme (alespoň většinou). Jako příklad vezměme vlastní jméno Sněžka, které jsme již zmínili shora. Představme si například, že se nás nějaký cizinec nebo malé dítě zeptá, co je to Sněžka neboli co znamená či označuje výraz Sněžka. Odpovíme, že tento výraz označuje nejvyšší horu České republiky. Jako systém zde může být právě větný systém českého jazyka (v rámci aktuálního možného světa), prokazatelně se jedná o pravdivou identitu systému, neboť v tomto systému platí, že Sněžka = nejvyšší hora České republiky a to bez výjimky (pokud neexistuje nějaká jiná entita, která by byla tímto jménem označena; o tom ale nic nevím). V jiném větném systému (v jiném možném světě) tato identita platit samozřejmě nemusí, neboť lze evidentně myslet možný svět takový, ve kterém je nejvyšší horou České republiky Gerlachovský štít.³

Jazykové reprezentace můžeme chápat jako analogické reprezentacím smyslově vnímatelným. Jednotlivé reprezentace téhož je zapotřebí také nějak „poskládat“ tak, abychom věděli, že se jedná o reprezentace téhož. Wittgenstein k tomu říká:

„Tak jako nemůžeme myslet prostorové předměty mimo prostor a časové mimo čas, tak nemůžeme myslet ani žádný předmět vně možností jeho spojení s jinými předměty.

Mohu – li si myslet předmět ve spojení určitého stavu věci, nemohu ho myslet vně možnosti tohoto spojení.“⁴

Proto je zapotřebí mít kriteria identity taková, která rozhodnou právě o tom, že a kdy se jedná o jeden a tentýž předmět. Jedna reprezentace, která je takříkajíc osamocena mezi ostatními a na niž nelze uplatnit žádná kriteria identity, je nám vlastně k ničemu – nelze ji zařadit mezi ostatní reprezentace a dá se říci, že nevíme, co si s ní počít, jak jsme již ostatně upozornili v předchozím odstavci. Dalo by se říci: předmětná identita má podobu spjitosti prostoročasové trajektorie jevových reprezentací fyzického předmětu. Zcela analogicky je tomu i u jazykových reprezentací, které jako takové můžeme též chápat jako smyslově vnímatelné (zvuk, napsané slovo, znak – viz předchozí citát). Krom toho (pokud bychom měli v analogii pokračovat), předmět sám také nelze nijak vytěsnit z jeho vztahů k ostatním předmětům. Rozprostraněná a smyslově vnímatelná věc se kupříkladu musí vyskytovat někde, tj. v jistém smyslu není možno myslet věc mimo prostor (což ovšem opět vyplývá ze samotného pojmu rozprostraněné věci, předmětu). Nicméně pokud uchopujeme věci tak, jak

³ V nedávné minulosti by toto tvrzení nemělo daleko k pravdivosti.

⁴ Tamtéž, 2. 0121, str. 11

jsou a ony jsou tak, že jsou ve vztahu k ostatním věcem, není možno toto uchopování a tedy i jazykové reprezentace brát jako osamocené, beze vztahu k ostatním jazykovým reprezentacím.

Zde by se mohlo zdát, že se svým pojetím jazyka a jména blížíme pojetí, které naopak v této práci chci odmítnout jakožto nevyhovující a více problémů přinášející než řešící. Toto pojetí se stalo kritikou již mnoha filozofů a logiků zvučných jmen, nicméně i ve svém okolí se velice často shledávám s tím, že je jazyk chápán jako prostá sada nálepek. Nicméně je nutno podotknout, že toto pojetí je skutečně intuitivní a shledáme se s ním zejména tam, kde nedochází k reflexi na užívání jazyka. S takovým pojetím ale není vše v pořádku. Jistě, dá se jazyk takto skutečně chápat, někdy je toto i výhodné, nicméně pouze jakožto jedna z jazykových her a možná použitelná i z didaktických důvodů (např. při výuce cizích jazyků – zde zcela neproblematicky můžeme připevnit na jablko lísteček se slovem „apple“ tak, abychom si snáze zapamatovali, že jablko se anglicky řekne právě „apple“). Ale přísně vzato tímto způsobem jazyk nefunguje a lze i dokázat, že tímto způsobem ani fungovat nemůže. Navíc již musíme předem vědět, že vztah, který chceme připevněním lístečku na jablko „uzákonit“, je vztah pojmenování. K tomu již ale potřebujeme dostatečnou znalost toho, jak jazyk vlastně funguje.

2. Korespondence

Podívejme se v následujících několika odstavcích na to, jaké problémy může přinést pojetí jazyka, které ho chápe pouze jako sadu nálepek, které zcela neproblematicky „přišpendlíme“ na věci a tedy na svět okolo nás. Většinou se pod hlavičkou korespondence skrývá pouze Korespondenční teorie pravdivosti, která se snaží vysvětlit pojem pravdivosti na základě pojmů korespondence, tvrzení a faktu. Já zde budu psát obecně o problémech, které vyvstávají v okamžiku, kdy na jazyk hledíme tímto prizmatem, tedy v okamžiku, kdy hledíme na jazyk tak, že zcela neproblematicky „koresponduje“ s tím, co je okolo nás.⁵

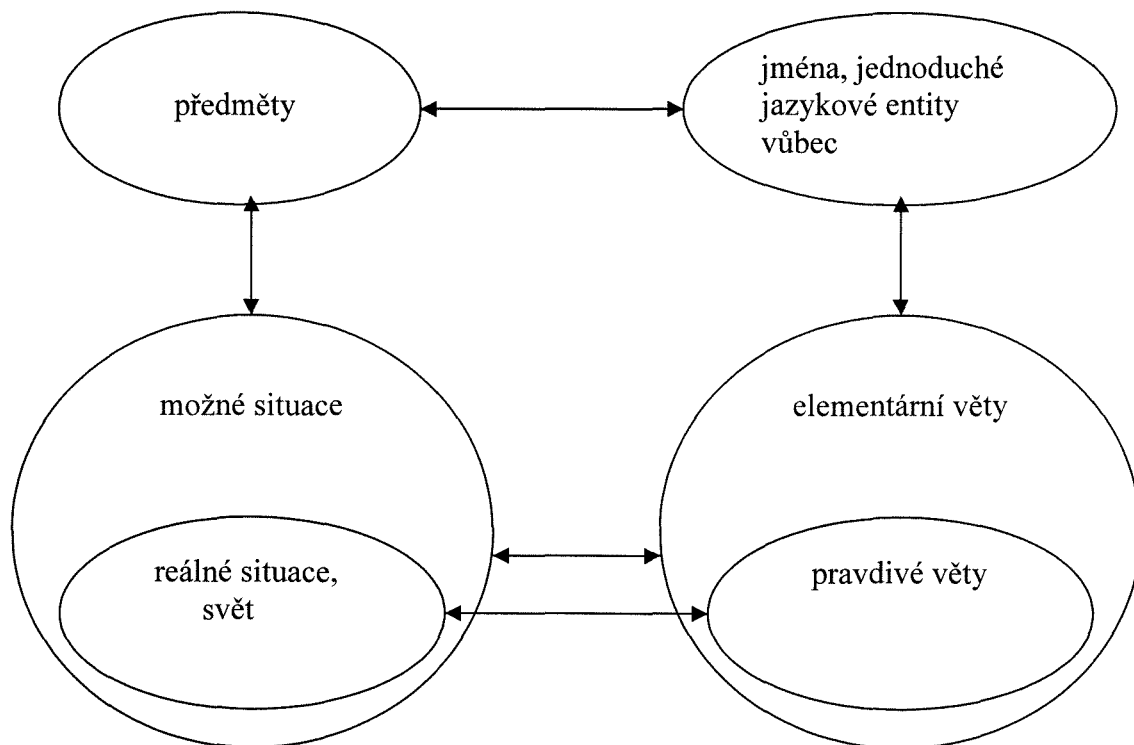
⁵ Budeme brát v potaz spíše „ryzí“ korespondenční teorie, jak je představuje např. Russell nebo Wittgenstein v *Traktátu*.

2. 1. Pravdivost

Jak jsme již předeslali, obecným rysem pro korespondenční teorii pravdivosti je shoda mezi jazykem a světem. Ta je dána tím, že jazyk je jenom jakási sada nálepek, které zcela neproblematicky připevňujeme na věci okolo nás (zejména co se jmen týče; a o ty nám v této práci jde). Odpovědí na otázku, co vlastně činí pravdivá tvrzení pravdivými, je pak právě shoda mezi věcmi ve světě a jazykem. Dá se tedy říci: tvrzení je pravdivé, právě když koresponduje s faktem. Formálně: Pro každé tvrzení t platí, že t je pravdivé, právě když t koresponduje s faktem.

Pravdu tedy lze dle této teorie zcela neproblematicky definovat. Lze ji definovat jako souhlas toho, co myslíme (mluvíme, co je artikulovatelné)⁶ s tím, co je ve světě. Teorie, které tvrdí strukturální shodu mezi tvrzením a faktem, se nazývají kongruenční⁷ teorie. Typickými zástupci jsou např. Bertrand Russell nebo Ludwig Wittgenstein v období Traktátu.⁸ V této souvislosti se též (a dle mého názoru příznačněji) hovoří o strukturálním izomorfismu.⁹

Na tomto místě si připomeňme, jak vypadá svět právě podle Traktátu:

⁶ Stavíme-li rovnítko mezi myšlením a řečí.

⁷ Více viz Kolář, P.: *Pravda a fakt*, Praha 2002

⁸ Wittgenstein, L.: *Tractatus logico-philosophicus*, Praha 1993

⁹ Tento termín se mi skutečně jeví jako příznačnější, neboť zcela jasně a zřejmě osvětluje to, co chce korespondenční teorie říci.

Vidíme, že dle korespondenční teorie (např. tak, jak je vykreslena v Traktátu) je vedena korespondence mezi světem a jazykem. Podle Wittgensteina se svět skládá z faktů, nikoli věcí. Těmto faktům potom odpovídají pravdivé věty. Každá věc v sobě „nese“ možnost, jaké situace se může „účastnit“:

„Pro věc je podstatné, že může být součástí stavů věcí“¹⁰

Ty situace, které jsou reálné, tvoří svět:

„Celek existujících stavů věcí je svět“¹¹

a odpovídají jim pravdivé věty:

„Abychom poznali, zda je obraz pravdivý či nepravdivý, musíme jej porovnat se skutečností“¹²

Věta zobrazuje skutečnost. Smysluplná věta musí být „schopná“ být jak pravdivá, tak nepravdivá; to je smysl věty. V tomto smyslu nejsou věty matematiky, logiky a filozofie smysluplné. Potom to, co je napsáno v Traktátu, nelze zařadit do tohoto obrázku, proto:

„O čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet“¹³

Vraťme se ale k našemu problému s pojmem korespondence jakožto shody mezi jazykem a světem. V čem tato shoda spočívá? Korespondenční teorie obecně má za to, že struktura jazyka je stejná, jaká je struktura světa. Jazyk prostě jen zrcadlí (zobrazuje) skutečnost takovou, jaká je. Tvrzení tedy musí být strukturálně izomorfní se skutečností, s tím, co je okolo nás ve světě. Svět okolo nás je strukturován (již před jazykem!)¹⁴ tak, že my tento svět jen popisujeme. Zda je nějaké tvrzení pravdivé, lze snadno nahlédnout tak, že jednoduše toto tvrzení porovnáme s tím, co vidíme ve světě – tvrzení takříkajíc „přiklopíme“ na svět či

¹⁰ Wittgenstein, L.: *Tractatus logico – philosophicus*, Praha 1993, 2. 011, str. 9

¹¹ tamtéž, 2. 04, str. 17

¹² tamtéž, 2. 223, str. 25

¹³ tamtéž, 2. 0, str. 169

¹⁴ Což je právě moment, který je na celé teorii ten nejvíce podezřelý, dá-li se to tak říci.

jednotlivý fakt ve světě, na stav věcí. Pokud tomu tak ve světě není, je tvrzení prostě nepravdivé.¹⁵

Svět a jazyk jsou potom dvě na sobě absolutně nezávislé entity, které jen porovnáváme mezi sebou. Pokud se porovnání zdaří v tom smyslu, že struktura tvrzení je stejná jako struktura toho, o čem se tvrdí, je toto tvrzení pravdivé. V opačném případě, kdy se „přiklopím“ entity „jazyk“ na entitu „svět“ nebo „fakt“ nedostane identický celek, budeme hovořit o nepravdivém tvrzení.

V čem má ale spočívat ona strukturální shoda? Jako příklad vezměme tvrzení „Země je větší než Měsíc.“ Podle korespondenční teorie existuje fakt, který je strukturálně naprosto shodný a skládá se v podstatě ze tří entit: předmětu Země, vztahu být větší než a předmětu Slunce. To, co zde tedy tvrdíme, je vztah mezi Zemí a Měsícem – to, že ten první předmět je menší než ten druhý. Vidíme, že podle tohoto pojetí má tvrzení 3 strukturální složky, fakt, se kterým tvrzení koresponduje, má též 3 složky. Ty jsou spolu navzájem „svázány neviditelnou nití korespondence“. Term Země s planetou Zemí, term Měsíc s s nebeským tělesem Měsíc a dvojjmenný predikát _být větší než_ se vztahem být větší než.¹⁶ K tomu by ještě ony tři členy měly být stejně uspořádány. Takže se nejedná pouze o stejné uspořádání, ale též o referenci – je zapotřebí, aby jednotlivé termy referovaly k předmětům, které pojmenovávají. Proto se může hovořit též o referenčně – strukturálním izomorfizmu.

Z řečeného dále vyplývá, jakým způsobem vysvětlit nepravdivost jednotlivých tvrzení. Pokud totiž budeme mít výrok, který bude tvrdit, že Měsíc je větší než Země, pak zde nenacházíme referenčně – strukturální shodu mezi tímto tvrzením a stavem světa – fakt takto strukturován není, jednotlivé části výroku neodpovídají tomu, jak se mají věci ve světě, nelze toto tvrzení na fakt přiklopit a proto je nepravdivé.

To, čeho bychom si měli všimnout, je fakt, že takto zachycený vztah mezi jazykem a světem nedokáže uspokojivě vysvětlit mnohem problematičtější (komplikovanější) případy faktů a tvrzení. Jen s velkými problémy dokáže vysvětlit korespondenci mezi termy a jmény institucí, termy a fiktivními předměty, mezi termy a abstraktními předměty.¹⁷ Ale dle mého názoru věty, které vypovídají vlastnosti např. o pohádkových bytostech, mají pravdivostní hodnotu i přesto, že jména v nich obsažená nemají korelát v aktuálním možném světě. Russell

¹⁵ Wittgenstein v této souvislosti hovoří o pozitivním a negativním faktu.

¹⁶ Toto již můžeme též vidět jako kámen úrazu korespondenční teorie – pokud za význam jména budeme brát prostě předmět, který je tímto jménem označen, co označují predikáty? Ty podle korespondenční teorie prostě označují vztahy, které tu již mezi jednotlivými předměty jsou. To je ale to, co se mi nezdá na této teorii příliš v pořádku: je onen vztah skutečným vztahem ve světě mimo nás, nebo je to jazyková vazba, která tomuto vztahu dá vznik? A co jsou ony vztahy či relace vlastně zač?

¹⁷ Tento vztah budeme řešit zejména v kapitole, která bude věnována Fregeho zkoumání čísla.

kupříkladu takovým výrokům pravdivost neupírá, a to i přesto, že v těchto propozicích chybí konstituent, o kterém by se dala tato vlastnost vypovídat.

Problém je jednoduše v tom, že nevíme, jak zachytit onu korespondenci mezi faktem ve světě a jazykem. Jak zachytit korespondenci, dá se říci identitu mezi jazykovým vyjádřením faktu a faktem samotným? Obě entity jsou naprosto jiného druhu, proto se zde jen stěží dá hovořit o identitě a shoda je pojmem přinejmenším problematickým. Pravdivost budeme tedy chápat spíše jako normativ s ohledem na skutečnost, že jinak vlastně nemáme bod, od kterého bychom se mohli odrazit – pojmy faktu, shody a tedy i pravdivosti jsou, jak jsme viděli, přinejmenším problematické. Pravdu a pravdivost tedy pokládám za pojem, který nelze nijak dále analyzovat, který bychom mohli definovat. Zároveň nepokládám pojem pravdivosti za něco, co by bylo zbytečného. Pravdu a pravdivost předpokládáme při používání jazyka a k těmto účelům ji též potřebujeme. Pravda je jazyku konstitutivní.

2. 2. Korespondence jako ne-problém

Korespondenci ale nemusíme nutně chápat jako nepřítele, jako něco, co prostě nefunguje a fungovat ani nemůže. Záležitost s korespondencí se dá vyřešit i změnou prismatu, kterým na tento problém nahlížíme. Pohled, který jsme přijali, nazývá Jaroslav Peregrin¹⁸ jako jazyk-jako-objekt. Při tomto pohledu skutečně nahlížíme na jazyk jako na předmět mezi ostatními předměty ve světě a přitom se snažíme dokázat, že spolu předměty světa a jazyk jakožto další předmět nějak souvisí. Toto je v podstatě konstitutivní obratu k jazyku – pohled „vně“ jazyka na jazyk samotný a na jeho vztah k extrajazykové realitě. Zde si potom teprve všimáme toho, jaké jsou vztahy mezi jazykem a světem a zda skutečně výrazy jazyka odpovídají tomu, co je ve světě.

Naproti tomu v případě, kdy na jazyk nereflektujeme, kdy skrze jazyk uchopujeme věci ve světě, se vlastně tímto problémem vůbec nezabýváme a takříkajíc ani nevíme, že mluvíme nebo jinak jazykově jednáme (píšeme či počítáme matematickou rovnici). Tento pohled se nazývá jazyk-jako-medium. V tomto případě je i jméno jakožto součást jazyka prostě médiem k našemu jednání s ostatními bytostmi sdílejícími tentýž jazyk a k jednání se světem obecně.

¹⁸ Peregrin, J.: *Filozofie a jazyk*, Praha 2003

Je zde reprezentací předmětu, zpřítomňujeme díky němu předmět sám. Předmět je nám díky jménu přítomen.

To, co je dále podstatné při rozdělení na jazyk-jako-medium a jazyk-jako-objekt, je to, že spojení výrazu s jeho významem v pojetí jazyk-jako-medium je apriorní – není tudíž záležitostí, která by byla ve světě, ale je podstatným rysem při našem chápání se světa, neboť toto uchopování se děje právě prostřednictvím jazyka a jeho výrazů. Proto se na spojení mezi výrazem a jeho významem (předmětem, který označuje či ke kterému referuje) v pohledu jazyk-jako-objekt díváme jako na aposteriorní a víceméně náhodný. V souvislosti s tím rozlišuje Peregrin mezi „vnitřkem“ a „vnějškem“ jazyka:

„Může být užitečné použít prostorovou metaforu a hovořit o ‚vnitřku‘ a ‚vnějšku‘ jazyka. Být uvnitř znamená užívat jazyk jako médium chápání světa; být vně znamená vnímat ho jako věc mezi jinými věcmi našeho světa. Být uvnitř znamená brát výrazy jako nerozlučně spjaté se svými významy, zatímco vně znamená vnímat spojení výrazu a jeho významu jako kontingentní, empirický fakt.“¹⁹

Je vůbec možné být absolutně vně jakéhokoli jazyka? Je možné se vůbec vzdát oné perspektivy jazyk-jako-medium a stát se zcela nezávislým pozorovatelem? Není. Vždy je nutno přijmout nějaký jazyk, kterým budeme o světě nebo o jazyce samotném pojednávat. Z toho vyplývá, že pokud jsme nuceni přijmout nějaký jazyk (ať je to jazyk jakýkoli), potom musíme přijmout i nutnosti, které z tohoto jazyka vyplývají a které jsou mu imanentní.

Mezi těmito dvěma pohledy je možno „přepínat“. Nicméně není možno zachovat pohled jazyk-jako-objekt nastálo – nebylo by potom možno vyslovit nutný výrok, neboť každý výrok by byl brán jakožto kontingentní vzhledem k tomu, že jednotlivé jeho části by odkazovaly ke svému významu pouze nahodile. Proto se pohybujeme na několika úrovních. Pokud bychom totiž tvrdili, že nic není platného ve všech možných světech, již hovoříme o těchto světech. A to, abychom byli schopni hovořit o všech možných světech jednoduše potřebujeme. Z jazyka jednoduše nelze vystoupit, pokud se budeme bavit o jazyce samotném, opět tak činíme jazykem samotným.

Tuto podkapitolu jsme však začali otázkou, jak je to s korespondencí. Odpověď je v podstatě taková:

¹⁹ Peregrin, J.: *Filozofie a jazyk*, Praha 2003, str. 108 - 109

„Jde o to, že k tomu, abychom tuto teorii (korespondence) učinili netriviální, musíme být vně toho jazyka, o který jde; avšak abychom z ní učinili převratný bod filozofie, museli bychom být uvnitř. Jsme-li uvnitř, je teorie korespondence triviální, zatímco když jsme venku, pak je to pouze jedna z mnohých ‚přírodovědeckých‘ hypotéz, kterou je třeba testovat v terénu. Co můžeme uchopit, abychom korespondenci vyjádřili, je jazyk-jako-předmět; avšak pojem korespondence je filozoficky zásadní jedině tehdy, když je vztažen k jazyku-jako-mediu.“²⁰

Tak se dá brát problém s korespondenční teorií za vyřešený.

3. Problém existence

To, co jsme vytkli pojetí jazyka, které chápe jazyk pouze jako sadu nálepek, které se připevní na svět, se snadno ukáže i v problému neexistujících předmětů. Podle toho by jméno, které nemá korelát ve světě v podobě předmětu, který je takto pojmenován, nemělo mít vůbec význam, nemělo by být smysluplné. Ale již v první části úvodu jsem poznamenal, že se s takovým pojetím neshodují.

Jako příklad můžeme vzít nějaký objekt, který zcela evidentně nelze v našem světě nalézt. Takovým předmětem by mohl být např. Hloupý Honza. Takový term nemá zcela evidentně žádný protějšek, neexistuje žádný korelát ve světě (alespoň ne v tom aktuálním), který by mu dával na významu. Nicméně věty, ve kterých se toto jméno vyskytuje, jsou nejen srozumitelné a smysluplné (rozumíme jim a víme, co se jimi chce říci), ale navíc jim lze přisoudit i pravdivostní hodnotu.²¹ Můžeme se zeptat, zda Hloupý Honza políbil Šípkovou Růženku, můžeme tvrdit, že Hloupý Honza zabil draka. Na otázku, zda Hloupý Honza políbil Šípkovou Růženku můžeme odpovědět, že nikoli. Proto tvrzení, že Hloupý Honza je ten, který políbil Šípkovou Růženku, můžeme označit jako nepravdivé. Druhé tvrzení v řadě můžeme potom označit jako pravdivé. Proto můžeme říci, že vlastní jméno zde význam má.

²⁰ Peregrin, J.: *Filozofie a jazyk*, Praha 2003, str. 111

²¹ Což je ostatně věci názoru. Russell takovým větám pravdivostní hodnotu upírá. Běžně ale mluvíme tak, že větám, které obsahují jméno, které nemá ve světě protějšek, pravdivostní hodnotu příkládáme. Spory o to, do jakých oblastí lidského bádání zasáhl Jára Cimrman, jsou dostatečně známy. Tyto spory by ale nemohly být uskutečněny bez toho, aniž bychom si činili nárok na pravdivost námi proslovených výroků a odmítali přisoudit pravdivost výrokům oponentů. Opět se zde objevuje pravdivost jako něco, co je konstitutivní a co v tomto případě zcela evidentně nelze opřít o nic jiného, než o ni samotnou.

Ale jak může mít vlastní jméno význam a přitom označovat neexistující předmět? Dle mého názoru Hloupý Honza svým způsobem existuje²², přinejmenším jakožto předmět řeči. Existuje onen příběh, v rámci kterého jsou jistá tvrzení pravdivá a jiná nepravdivá. Z logického hlediska není rozdíl mezi pohádkovou bytostí a bytostí historickou žádný. Pokud totiž vlastní jméno zapleteme do vztahů k jiným slovům jazyka a máme kriteria identity pro jednotlivé reprezentace, potom se z tohoto výrazu stane smysluplné vlastní jméno – takový výraz splňuje „definici“, kterou jsme přijali již v úvodu této práce. Jen u té existující bytosti, u té existující v našem možném aktuálním světě, může dojít k tomu, že se s ní setkáme, že najdeme její korelát z „masa a krve“. Jde zde totiž o to, že předmětný obor, který je předmětem řeči, není nijak předem dán tak, jak to předpokládají některé teorie (tj. svět nám není dán jako již předem daný soubor předmětů, se kterými se jen seznamujeme)²³. Předmětný obor se konstituuje.²⁴ Dobře viditelné je to zejména na těch oborech řeči, jako je matematika a logika, jejichž oborem řeči jsou abstraktní entity, které ve světě „nepotkáváme“, ale přitom o jejich existenci nikterak nepochybujeme. Podobně je to i s pojmy moderní vědy – málokdo se setkal s kvarky, nicméně kriteriem existence v těchto případech skutečně není a být ani nemůže to, zda si můžeme na danou věc sáhnout nebo ji potkat v parku.

4. Problém s abstrakty

Pokud bychom měli s výčtem problémů pokračovat, pak se zde navíc vyskytne problém, který nás bude zajímat nejen s ohledem na přirozený jazyk, ale i s ohledem na vědu. Jedná se o problém s abstraktními předměty. Takovými předměty jsou např. čísla. Pokud bychom přijali pohled na jazyk takový jako shora v kapitole 1., pak bychom měli opět podobný problém jako v předcházející kapitole – co bychom vlastně řekli, že je významem vlastního jména, které označuje nějaký abstraktní předmět, např. číslo 1? Co by bylo jeho významem? Těžko bychom řekli, že nějaký „abstraktní“ předmět číslo 1, který existuje jakožto objekt

²² Můžeme také říci, že bytost Hloupý Honza existuje v jiném možném světě, než je ten aktuální.

²³ K tomuto tématu se dostaneme v kapitole, kde se budeme zabývat filozofickou koncepcí, kterou rozvinul Bertrand Russell

²⁴ Jako zářný příklad konstituce předmětného oboru může chápat formuli, která se hojně využívá zejména v matematice: Mějme danu množinu N ...takto určíme předmět řeči, určíme, o čem se budeme vlastně bavit. Navíc jednoduše můžeme určit i vlastnosti, které tato množina bude mít – např. počet prvků, jejich vlastnosti apod.

mimo čas a prostor.²⁵ A přitom je nám jasné, že věty, které obsahují čísla, jsou nejen srozumitelné, ale též, jako s větami o existenci, můžeme o nich vypovídat pravdivost či nepravdivost, tedy můžeme jednotlivé výroky ohodnotit jako pravdivé či nepravdivé.²⁶ Proto máme další důvod k tomu, abychom odmítli pohled, kdy jméno přiřazujeme předmětu jako nějakou „nálepku“.

Problém s abstrakty a řečí o nich vzniká právě díky tomu, že se snažíme „přirozený“ a „intuitivní“ pohled na jazyk „naroubovat“ na něco, na co naroubovat prostě nelze. Pokud totiž jazyk budeme chápat skutečně jako nomenklaturu, potom budeme muset automaticky předpokládat jakousi „třetí říši“ objektů tak, jak je to velice často přičítáno Gottlobu Fregemu. Frege totiž ve svém slavném článku O smyslu a významu vysloveně píše, že významem vlastního jména je předmět, který je tímto jménem označen. Nicméně na řadě jiných míst hovoří ve zcela jiném duchu. Jednak jeho základní myšlenkou je, že slovo (a tedy i jméno) má smysl pouze v kontextu věty, jednak se staví proti korespondenční teorii pravdivosti a konečně si velice dobře uvědomuje, že jazyk jakožto „deskriptum“ světa nelze použít v okamžiku, kdy začneme hovořit o číslech. Proto je postup, dá-li se to tak říci, obrácený. Smysl vlastních jmen budeme hledat nejprve tam, kde je jazyk skutečně jediným arbitrem smyslu a teprve potom se můžeme dostat i k tomu, že nalezneme smysluplnost jména pro konkrétní předměty. Nicméně Fregeho „konceptí“ vlastního jména se budeme věnovat později v samostatné kapitole.

Kriteriem existence věcí tedy není to, zda je možno je smyslově vnímat, osahat a „potkat ve světě“. S Fregem můžeme říci, že existence není vlastností věcí, ale vlastností pojmů. Frege má k této odpovědi hned dva důvody. Jednak je faktem, že existence nemůže být smysluplně připisována věcem, neboť potom by i neexistence musela být připisována věcem. Ale tím by nám vznikl paradox – jak můžeme připisovat vlastnost existence něčemu, co neexistuje? Bylo by to podobné, jako bychom chtěli o žluté věci předikovat, že není žlutá. Fregovou odpověď můžeme formulovat následujícím způsobem: existence je vlastně vlastností pojmu v tom smyslu, že buď pod tento pojem něco spadá (existence), nebo nespadá (neexistence). Předem již můžeme naznačit, že stejně jako existence je i číslo vlastností pojmu. Počet jednoduše vypovídáme o pojmu, nikoli o nějakém agregátu nebo množině. Z této odpovědi se v příslušné kapitole pokusíme dát odpověď na to, co je dle Frege vlastním jménem. Nicméně

²⁵ Svým způsobem se v jistých situacích dá říci, že takto opravdu existuje, ale je tu „drobnost“, kterou nelze přehlédnout – *závislost na jazyce*.

²⁶ Krom toho, že o matematických větech lze vypovídat jejich pravdivost či nepravdivost a že tuto pravdivost či nepravdivost můžeme (alespoň principiálně a ve většině případů) dokázat, *o pravdivost a nepravdivost těchto vět nám jde*.

tato odpověď je nasnadě. Jelikož vlastním jménem míníme jméno, které pojmenovává pouze jeden předmět, potom musí být vlastním jménem každé jméno, které se připisuje pojmu, pod který spadá alespoň jedna věc a zároveň pod něj spadá nejvýše jedna věc. První podmínka zaručuje existenci věci, druhá, která de facto omezuje počet věcí pod tento pojem spadající takříkajíc „shora“, zaručuje jedinečný výskyt předmětu. Potom i číslo jedna může, pokud jsou splněny ony podmínky, dostat toto jméno. Tak i každá věc, která takto pod tento pojem spadá a jsou splněny ony podmínky.

5. Jazyk jako reprezentace

Dosud jsme se snažili ukázat (nikoli dokázat), že pokud chápeme jazyk tak, že pouze popisuje svět kolem nás a tento svět je nám dán čistě neproblematicky, pak vztah mezi tímto neproblematicky daným světem a jazykem je přinejmenším problematický. Proto je zapotřebí zcela změnit pohled na jazyk a na svět, k němuž se prostřednictvím jazyka vztahujeme. Proto můžeme na jazyk a svět okolo nás pohlížet i jinak. Čtenář promine, pokud budeme něco z toho, co již bylo napsáno v předcházejících kapitolách, opakovat.

Každý předmět okolo nás, celý svět je nám nějak dán. Není nám ale dán sám o sobě, není nám dán čistě tak, jak je, ale je nám dán skrze jednotlivé reprezentace. Předmět se nám nějak prezentuje, je nám dáván skrze reprezentace – ty, které nejčastěji bereme v potaz, jsou reprezentace smyslové. Ale ony nejsou často – ne-li nejčastěji – tím, co nám předmět zpřítomňuje. To, co nám nejčastěji předmět zpřítomňuje, je právě jeho jméno. Hovoříme např. o předmětech, které jsme nikdy neviděli. Hovoříme o předmětech, které nejsou aktuálně přítomné našim smyslům – hovoříme např. o příteli, který odjel. To, co nám jej zpřítomňuje, je jazyk, jeho jméno, řeč o něm. To, co je hlavním reprezentantem, je tedy jazyk. Proto ten skutečný obrat k jazyku je ten, kdy za reprezentanty předmětů a světa okolo nás chápeme především jazyk.²⁷ Navíc je zcela zřejmé, že ačkoli se jazykem vztahujeme ke světu, ve valné většině případů nám svět není dán jinak, než právě *skrze* jazyk. Nemusí to nutně platit jen pro takové entity, jakými jsou atomy a čísla²⁸, ale můžeme snadno nahlédnout, že se věci mají stejně i s takovými „obyčejnými“ věcmi, jako jsou např. státy. Můžu se se známým bavit o

²⁷ Ačkoli se zde vyjadřuji tak, jako by jazyk měl jen pasivní, deskriptivní roli, není tomu, dle mého názoru tak. To ovšem ukážeme v průběhu práce, kde se budeme zabývat především konstitutivní rolí jazyka.

²⁸ U těch je to ale nevíce patrné. Frege v Základech aritmetiky navíc přímo hovoří o tom, že symbol je tím jediným způsobem, jakým nám může být něco takového jako číslo dáno.

Austrálii, kde já osobně jsem nikdy nebyl. Přesto jsem schopen (alespoň věřím) pronášet o této zemi pravdivé výroky. Samozřejmě se můžu mýlit. Ale jak takový omyl bude můj oponent vyvracet? Rozhodně nepředpokládám, že zakoupí letenky a poletíme se skutečně na vlastní oči přesvědčit, že slavný monolit v Eyers Rock zvaný Ururu je skutečně červený. Argumentace spíše bude vypadat tak, že se budeme odvolávat na jiné výroky o Austrálii a na literaturu, kde je možno vidět např. fotografie tohoto slavného monolitu. Nejsme tedy v kontaktu s konkrétní věcí takřkajíc „naživo“, ale používáme jazykové a jiné reprezentace (v tomto případě např. fotografie a zejména mou důvěru v to, že kolega je v této věci vzdělanější, než jsem já, což koneckonců může zařídit pomocí argumentace, která je ostatně jazykovou záležitostí).

Na tomto místě by se mohlo (ba přímo mělo!) namítnout, že reprezentace je vždy reprezentací něčeho – něco, co neexistuje, se nemůže prezentovat, nemůže se zpřítomňovat. Jak je pak možné, že se nám objevují v jazyce i jazykové reprezentace takových entit, které nejsou? Odpověď, kterou zde podám, se sice nemusí zdát uspokojivá: dá se říci, že cokoli, čeho jméno se v jazyce vyskytne, existuje. V jistém slova smyslu. V jistém slova smyslu existuje např. Pegas jakožto slavný okřídlený kůň. Existuje v tom smyslu, že toto jméno se může vyskytovat ve smysluplných větách, kterým bez sebemenších problémů rozumíme. A navíc – těmto větám můžeme, též bez větších obtíží, připisovat pravdivostní hodnotu. Můžeme se v soudech o tomto okřídleném koni mýlit. Tak je tomu ve většině případů jmen, která reprezentují takové entity, které v našem světě s největší pravděpodobností nepotkáme.²⁹

Čeho bychom si měli ale ještě na reprezentacích všimnout je to, že reprezentace nějakého předmětu nejsou entitami sui generis, ale že jsou nedílnou součástí jsoučna, které reprezentují. Bytostně k němu náleží. Nelze od nich předmět oddělit, nelze je separovat tak, jako tomu činí intuitivní pohled na jazyk – ten chápe svět jakožto samostatný na jazyku, stejně tak je jazyk nezávislý na světě. Ale tak tomu není. Pokus „odtrhnout“ jazyk od světa je předem odsouzen k neúspěchu. Dalo by se s nadsázkou říci, že svět a jazyk tvoří kompaktní celek – pokud bychom měli ale namítnout, že jazyk používáme my, pak lze odpovědět, že stejně tak, jako je jazyk součástí nás, jsme my nedílnou součástí světa. Chybné tedy na intuitivním pohledu na jazyk je tedy dle mého názoru zejména to, že mezi světem a jazykem

²⁹ Pro další názornost se mohu sám sebe zeptat, zda existuje atom. Samozřejmě si odpovím, že ano. Nikdy jsem atom neviděl, ale toto jméno, tento predikát, vykonává neocenitelnou službu – vysvětluje, jak se věci mají. Toto jméno „zapadá“ mezi ostatní jazykové „entity“. Význam jména nemusí být nutně dán tak, že by toto jméno muselo mít ve světě nějaký „korelát“. V případě atomu s tímto „korelátem“ jednoduše počítám a ani mne v určitých souvislostech nenapadá, proč bych měl o existenci atomu pochybovat, i když, jak jsem již předeslal, s atomem nemám sebemenší zkušenosti.

spatřuje hranici, spatřuje mezi nimi rozdíl. Ale při jakýchkoli pokusech uchopit tento vztah jsme odsouzeni k neúspěchu.

6. Gottlob Frege

V úvodu jsme rozebrali všechny důležité momenty, které se týkají jazyka obecně. Ukázali jsme, kudy se naše zkoumání smysluplnosti vlastního jména bude ubírat. Zkoumali jsme, jaký je vztah světa a jazyka. Pokusil jsem se naznačit, že zkoumat tento vztah je ne smyslné, ale vcelku zbytečné – jazyk a svět jsou dvěma stránkami téže mince, je jen otázkou, jak tuto minci obrátíme a jak na ni budeme pohlížet.

Přijali jsme tedy stanovisko, podle kterého je jazyk nedílnou součástí světa okolo nás (ale i v nás!), nyní tedy nezbyvá, než se podívat zblízka na to, jaké důsledky z tohoto pohledu vznikají. Budeme zkoumat to, jakým způsobem se pokoušel na otázku, co je smysluplné vlastní jméno, odpovědět Gottlob Frege.

6. 1. Význam vlastního jména

Co je významem vlastního jména? V tomto oddíle se podíváme na to, jak na tuto otázku odpovídal Frege ve známém článku O smyslu a významu³⁰. Než však přikročíme k této práci, provedu zde jisté upozornění.

Na základě právě tohoto článku se Frege považuje za myslitele, který zastával korespondenční teorii jazyka, tedy že byl zastáncem onoho pohledu na svět a jazyk, který jsme odmítli hned v úvodu naší práce. Díky tomuto článku se má velice často za to, že Frege považoval za význam jména prostě předmět, který tímto jménem označujeme. Jednoduše řečeno, že vztah mezi jménem a předmětem je vztah mezi předmětem a nálepkou, kterou na tento předmět jednoduše a neproblematicky připevníme. Skutečně – pokud je to první věc, kterou od tohoto logika čteme, nabydeme dojmu, že opravdu zastával toto stanovisko. Navíc zde hrozí ještě nebezpečí, že pokud přijmeme tento pohled, pak je Frege nutně stavěn do

³⁰ Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993

pozice člověka, který uznával tzv. třetí říši předmětů, tj. takovou říši, která je „nadpozemská“, kterou objevujeme. Oproti tomuto ontologickému platonismu budeme ale v dalším hájit stanovisko, kterému se říká platonismus sémantický – abstrakta jsou závislá na jazyce, nejsou tedy něčím nadpozemským, ale jejich existence spočívá právě ve významu slov.³¹ K tomu může přispět i fakt, že jiná než symbolická reprezentace matematických objektů je nemožná.

6. 2. Předmět jako význam vlastního jména

V již zmíněném slavném článku O smyslu a významu hovoří Frege skutečně tak, že na čtenáře nutně dělá dojem, že významem jména je předmět, který tímto způsobem pojmenováváme. Jméno prostě tento předmět označuje. Zdá se tedy, že v tomto okamžiku je Frege zastáncem korespondenční teorie, tedy zastáncem intuitivního pohledu na jazyk a svět takový, jaký jsme již v úvodu a i na jiných místech této práce odmítli.

Ale zpět k článku:

„Významem vlastního jména je předmět sám – ten, který tímto jménem označujeme.“³²

Podobně hovoří i dále na str. 42:

„Vlastní jméno (slovo, znak, spojení výrazů, výraz) vyjadřuje svůj smysl, označuje anebo znamená svůj význam. Tímtéž znakem vyjadřujeme jeho smysl a označujeme jeho význam.“

Vlastní jméno je tedy jazykovou reprezentací předmětu, předmět je významem tohoto výrazu. Nicméně předměty mají různá jména, mají jmen více, můžeme se k jednomu a témuž předmětu vztahovat různými způsoby. Jinými slovy: o téže věci lze mluvit jinak, volit jiná slova, jiná pojmenování. Tak se dostáváme k distinkci, kterou právě v tomto článku Frege provedl.

³¹ Více k tomuto tématu viz Kolman, V.: *Logika Gottloba Frega*, Praha 2003

³² Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993, str. 41

6. 3. Smysl vlastního jména

Pokud se tedy nějaké rozlišení stalo takřka příslovečným, je jím Fregova distinkce mezi smyslem a významem. Jelikož se zde zabýváme otázkou, co je smysluplné vlastní jméno, bude nás tato distinkce zajímat především s ohledem na vlastní jména. V dalších kapitolách ale ukážeme, že tato distinkce není aplikována pouze na vlastní jména, ale též na *věty*.

Co je tedy smysl vlastního jména? O smyslu bychom mohli zkráceně říci, že je to způsob, jakým je určen význam. Frege v této souvislosti hovoří o způsobu danosti, o tom, jak je předmět (jazykově) prezentován:

„Je tedy nasnadě spojit s nějakým znakem (jménem, slovním spojením, písmenem) nejen to, co označuje, a co bych nazval významem (Bedeutung), ale i to, co bych chtěl nazvat smyslem (Sinn) tohoto znaku, v němž je obsažen způsob udání.“³³

Jako je jméno jazykovou reprezentací předmětu, tak je smysl *způsobem reprezentace* tohoto předmětu. Smysl ale není předmět sám o sobě, není to ani jméno. Pro to, aby výraz „smysl A“ mohl být jménem, museli bychom mít dána kritéria identity. Pro dva smysly lze podat taková kritéria, jak si ostatně ukážeme dále v práci. Smysl je tedy jen jiná reprezentace téhož předmětu. Rozlišení mezi významem a smyslem je potom metajazykovou záležitostí, jedná se o rozdíl, který v běžném používání řeči (jazyk-jako-médium) vůbec nezaznamenáváme a nerozeznáváme. Ten zaznamenáváme až tehdy, pokud jazyk chápeme jako předmět mezi jinými předměty (jazyk-jako-objekt), tj. v okamžiku, kdy na jazyk reflektujeme jakožto objekt našeho zkoumání.

6. 4. Rozdíl mezi smyslem a významem

Z řečeného vyplývá, jaký je rozdíl mezi smyslem a významem vlastního jména. Zde pouze tento rozdíl ostřeji zachytíme zejména na příkladech, které uvádí sám Frege.

³³ Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993 str. 37

Především je potřeba říci, že článek *O smyslu a významu* začíná otázkou, zda rovnost výrazu tvaru $a=b$ je rovností mezi jmény, nebo zda je rovností mezi předměty, které jsou jmény a a b označeny. Někdy se také uvádí, že článek je právě o kriteriích identity mezi jednotlivými jazykovými reprezentacemi předmětu.

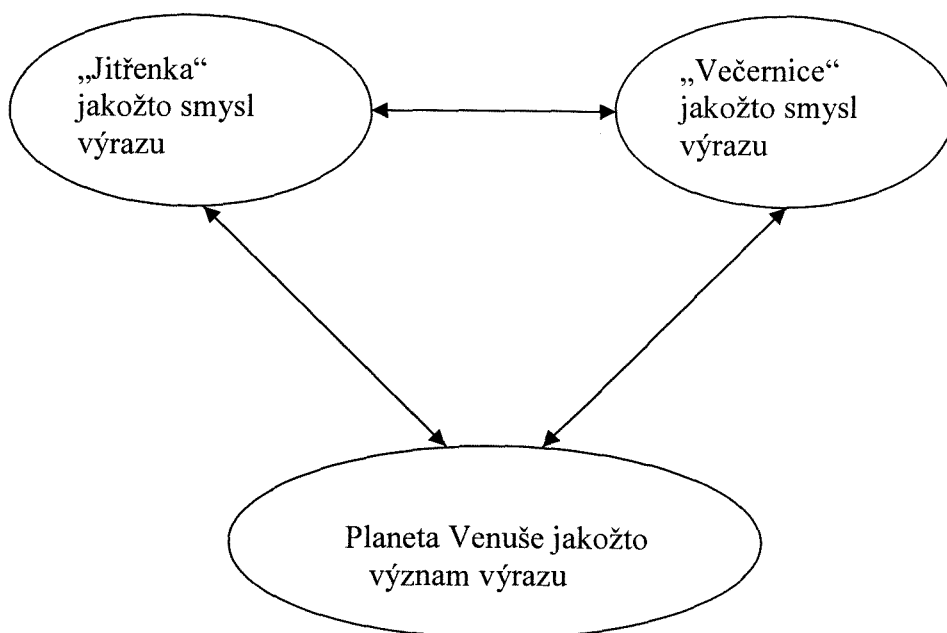
Frege odpovídá, že identita se zde vypovídá o jménech. Co to znamená? Neznamená to, že bychom vyjadřovali názor, že jsou jednotlivé reprezentace identické co do jejich grafické či zvukové podoby jakožto řetězce znaků či zvuků. Na první pohled (či poslech) nám musí být jasné, že dvě reprezentace předmětu „Jitřenka“ a „Večernice“ identické nejsou. Navíc, pokud by byly identické, nebyly by tyto reprezentace dvě, ale jen jedna.

Daná identita mezi jmény tedy neznamená v podstatě nic víc, než jsme učinili v předchozí kapitole – předmět je nám nějakým způsobem dán a může nám být dán různými způsoby (různá reprezentace). Tak jeden a týž předmět nám může dát jako Večernice, ale stejně tak může být dán jako Jitřenka. Jedná se o týž předmět – o planetu Venuši. Způsob danosti, jazykové reprezentace, se zde ale liší – v jednom případě je nám předmět planeta Venuše dán jakožto Sluncem ozářené nebeské těleso, které se objevuje na ranní obloze, jednou jako Sluncem ozářené nebeské těleso, které se vyskytuje na obloze večerní. Identita mezi těmito jmény je potom skutečným objevem – v tomto případě netvrdíme pouze identitu mezi jednotlivými smysly, ale předkládáme zde informaci, která *není triviální*. Stejně tak můžeme (a skutečně se to i tak děje) pozorovat různé reprezentace (jevy) jakéhokoli předmětu, třeba krabičky od sirek. Tento předmět se nám také jeví různým způsobem, pokaždé z jiné perspektivy, v jiném světle apod. Na základě časoprostorové konzistence těchto jevů hovoříme o jednom předmětu.

Ovšem skutečně propastný rozdíl mezi smyslem a významem se nám objeví ve chvíli, kdy vlastní jméno nemá význam, tj. dle terminologie článku *O smyslu a významu* neexistuje předmět, který by byl tímto jménem označen. Pokud je ale jmenný útvar správně utvořen, pak má smysl – větě, ve které se vyskytuje, velice dobře rozumíme. Jako příklad můžeme vzít oznamovací větu „Největší přirozené číslo je dělitelné 3“. Větě rozumíme, víme, jaká je zde myšlenka, víme, co se zde tvrdí.³⁴ Nicméně jmenná fráze „největší přirozené číslo“ nemá význam. Nelze totiž nalézt takové přirozené číslo, které by mělo tu vlastnost, že každé číslo z množiny přirozených čísel je menší, než je toto číslo, neboť je vždy možné nalézt číslo,

³⁴ Zde se automaticky nabízí srovnání s pohledem Russella.

které je o jedna větší. Proto jmenná fráze tohoto typu má smysl, ale postrádá význam. Dalo by se v podstatě jednoduše říci, že není významu beze smyslu, obráceně to ale neplatí.³⁵

Zde na tomto schématu vidíme, jaké vztahy panují mezi jednotlivými jazykovými reprezentacemi a jejich významem, tedy tím, co reprezentují. Mezi výrazem „Jitřenka“ a výrazem „Večernice“ panuje identita v přímém kontextu v tom smyslu, že je lze vzájemně ve větě nahradit, aniž by tím utrpěla pravdivostní hodnota výroku. Tím se dostáváme k tématu následujícího oddílu.

6. 5. Kriteria identity

Kriterium identity, které jsme již použili, ačkoli nikoli explicitně, je zachování pravdivostní hodnoty výroku. Velice často se tento princip nazývá Leibnizovým principem (dále jen LP). LP v podstatě říká, že jména jsou si rovna co do významu tehdy a jen tehdy, když vzájemnou

³⁵ Na tomto místě je zapotřebí upozornit na jednu možnou námitku – tato námitka se týká bodu, kdy, pokud jména chápeme jako jazykovou reprezentaci, musí být reprezentací něčeho. Touto námitkou jsme se již ale zabývali výše.

výměnou jmen ve výroku nezmění se jeho pravdivostní hodnota. Je-li tedy pravdivý výrok $V(N)$ a zároveň je pravdivý výrok $V(M)$, pak platí též $M = N$. Tento princip jsme již poznali v kapitole, ve které jsme se zabývali rozdílem mezi smyslem a významem. Vzájemnou záměnou jmen Jitřenka a Večernice se nezměnila pravdivostní hodnota výroku. Otázkou ovšem je, zda se nezmění pravdivostní hodnota všech výroků, ve kterých se vyskytují tato jména. Uvažme takové příklady výroků, jako Petr je přesvědčen, že $3 - 2 = 1$ a Petr je přesvědčen, že Jitřenka je planeta Venuše. Petr nemusí být vzdělán v astronomii a že Jitřenka je vlastně planeta Venuše nemusí vědět.

Pokud má být nějaký symbol smysluplný, pokud má nějaký symbol mít význam, potom je nutné, abychom měli kritérium, které by umožnilo vždy rozhodnout zda je a totéž co b (smysl a význam!). K tomu nám slouží právě LP.³⁶

Dokladem toho, že Frege pracuje s LP, může být i následující citát:

„Předpokládejme nejprve, že věta má význam! Nahraďme v ní jedno slovo jiným slovem, avšak se stejným významem, ale jiným smyslem. To nemůže mít na význam věty žádný vliv.“³⁷

A dále v textu se k němu již explicitně hlásí:

„Je-li naše domněnka správná, totiž že významem věty je pravdivostní hodnota, pak musí tato pravdivostní hodnota zůstat nezměněná, nahradíme-li nějakou část věty výrazem se stejným významem, avšak s odlišným smyslem. A tak tomu ve skutečnosti i je. Leibniz k tomu říká: 'Eadem sunt, quae sibi mutuo substitui possunt, salva veritate.'“³⁸

Frege ale „testuje“ LP nikoli jen ve vztahu k vlastním jménům, ale i ve vztahu k celým větám. Lze při zachování pravdivostní hodnoty nahrazovat i celé věty jakožto jména pravdivostních hodnot? Odpověď zní ano, ale je zde třeba dávat pozor na nepřímý kontext:

„Lze tedy očekávat nějaké výjimky, jestliže celek anebo dílčí věta budou přímou či nepřímou řečí. Pak totiž, jak jsme již viděli, není význam slov obvyklý. Věta znamená v přímé řeči opět větu, a v nepřímé myšlenku.“³⁹

³⁶ Všimněme si, že se zde pracuje skutečně pouze s pravdivostí či nepravdivostí výroků, nikoli s jejich odkazem k mimojazykové skutečnosti.

³⁷ Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993,

³⁸ tamtéž, str. 49

³⁹ tamtéž, str. 51

V nepřímé řeči tedy vzájemná zaměnitelnost výrazů při zachování stejné pravdivostní hodnoty neplatí.

Tohoto principu užíváme jak v matematice, tak v přirozené mluvě. Pokud se jedná o matematiku, chceme-li zjistit, zda na jedné straně rovnice je výraz *týž*, jako na druhé, stačí rovnici jednoduše vypočítat. Oba dva původní výrazy lze pak vzájemně zaměňovat salva veritate.

Co se přirozené řeči týče, pokud chceme např. zjistit, zda se s někým bavíme o stejné věci, zda je předmět řeči *týž*, skutečně postupujeme tak, že hledáme výrok, který by byl o téže věci platný při záměně různých jmen pro tuto věc. Patrné je to zejména tehdy, pokud se bavíme o osobách, které mají *shodná* jména. Na základě této shody a rozdílné platnosti výroků můžeme teprve jednotlivé osoby rozlišovat. Vezměme např. jméno Petr. Toto jméno není v českém jazyce nijak neobvyklé a jistě není nic divného na tom, že známe několik osob, které jsou nositeli tohoto jména. Abychom zjistili, o kterém konkrétním Petrovi se zrovna bavíme, je nezbytně nutno zjistit, které výroky o tom kterém Petrovi platí.

6. 6. Význam věty

Jako má jméno svůj smysl a význam, tak i základní „jednotka“ jazyka (věta) má svůj smysl a význam. Ke stejnému názoru se vlastně hlásí i Wittgenstein:

„Pouze věta má smysl; jen v souvislosti věty má jméno význam.“⁴⁰

Co je ale významem věty a co je jejím smyslem? Větu lze (a Frege tak i činí) chápat jako jméno. Pokud ale větu budeme chápat jako jméno, potom je zřejmé, že něco pojmenovává. Co je to ale za předmět, který je větou pojmenován? Odpověď je následující:

„Viděli jsme, že u nějaké věty pátráme po jejím významu tehdy, jestliže se ptáme na pravdivostní hodnotu. Tím jsme vedeni k tomu, abychom za význam věty pokládali pravdivostní hodnotu. Pod pravdivostní hodnotou věty rozumím tu okolnost, že je pravdivá

⁴⁰ Wittgenstein, L.: *Tractatus logico – philosophicus*_3. 3, str. 33

nebo nepravdivá. Žádné další pravdivostní hodnoty nejsou. Pro stručnost nazývám jednu z nich pravdivostí a druhou nepravdivostí.“⁴¹

Významem věty je tedy její pravdivostní hodnota. Významem pravdivé věty je tedy Pravda, významem nepravdivé věty je Nepravda. Z toho vyplývá, že všechny pravdivé věty mají týž význam a taktéž všechny věty nepravdivé. V čem se tyto věty potom liší, když jsme setřeli jejich rozdíl co do významu?

Vzhledem k tomu, že věta má svůj význam, potom je věta také jménem. Je *jménem pravdivostní hodnoty*. Tak jako jména mohou mít smysl a nemít význam, tak může mít i věta smysl a přitom zůstat bez významu. Co je ale oním smyslem věty?

6. 7. Smysl věty

Jako se různá jména navzájem odlišují svým smyslem, tím, že nám dávají konkrétní předmět různým způsobem (jakožto reprezentace téhož), tak i věta nám svůj předmět dává různým způsobem. Stejně jako se rozlišuje u jména předmětu mezi smyslem výrazu jakožto způsobem danosti a významem jakožto předmětem samotným, tak i u vět se rozlišuje mezi významem a smyslem jakožto způsobem danosti pravdivostní hodnoty. Význam jsme již popsali, smysl zbývá.

Smyslem věty, způsobem danosti pravdivostní hodnoty je *myšlenka*. Myšlenka ale není, jak upozorňuje Frege, něco, co by bylo možno uchopit v psychologickém slova smyslu, něco, co „máme v hlavách“. Myšlenka je stejně objektivní, jako je objektivní pravdivostní hodnota. Je nezávislá na tom, zda ji kdy někdy někdo myslel, myslí nebo bude myslet. V poznámce pod čarou na str. 45 v článku O smyslu a významu Frege výslovně píše:

„Myšlenkou nerozumím subjektivní akt myšlení, nýbrž jeho objektivní obsah, který může být vlastnictvím mnoha lidí.“

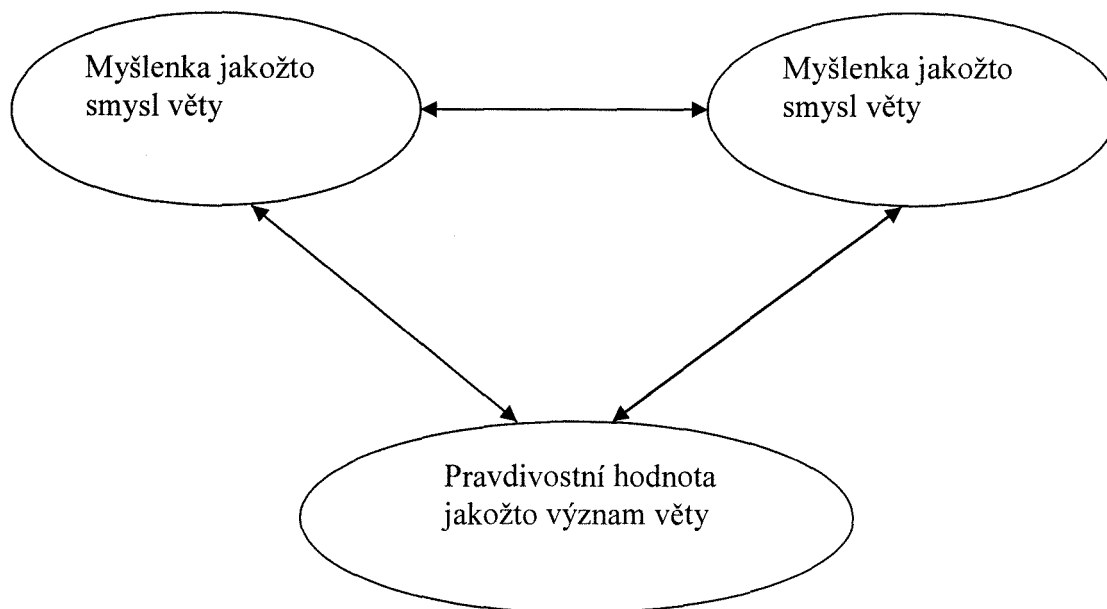
Primárním článkem jazyka je věta a její pravdivostní hodnota. Pokud pokládáme nějakou větu za pravdivou, potom i konstituenty v této větě považujeme nejen za mající smysl, ale i za

⁴¹ Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993, str. 47

mající význam. Pokud tedy pokládáme větu „Odysseus byl vysazen v hlubokém spánku na pevninu v Ithace“ (která má bezpochyby smysl) za pravdivou, tedy mající význam, potom má význam i vlastní jméno Odysseus. Pokud chceme tedy jménu Odysseus přisoudit jakýkoli predikát, potom jsme nuceni předpokládat či přijmout za danou i existenci (význam) Odyssea.

Myšlenka však ještě plní jednu funkci, která je de facto odpovědí na otázku, kterou jsme si položili v předcházející kapitole. Tím, že významem věty je její pravdivostní hodnota, tj. významem pravdivé věty je Pravda a významem nepravdivé věty je Nepravda, smaže se co do významu rozdíl mezi jednotlivými větami. Všechny pravdivé věty mají týž význam, stejně tak jako mají týž význam věty nepravdivé. To jedinečné, totiž poznání, je zajištěno až spojením smyslu a významu:

„Jestliže je tedy pravdivostní hodnota věty jejím významem, pak mají ovšem všechny pravdivé věty týž význam, stejně jako věty nepravdivé mají týž význam. Z toho vidíme, že ve významu věty se smazává všechno jedinečné. Nemůžeme tedy nijak dospět k významu věty osamoceně; avšak ani pouhá myšlenka nám nedává žádné poznání, nýbrž teprve myšlenka ve spojení se svým významem, tj. svou pravdivostní hodnotou. Usuzování lze pojímat jako postup od myšlenky k její pravdivostní hodnotě.“⁴²

⁴²Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIAC&FILOSOFIA 4, Praha 1993, str. 51

Na tomto schématu vidíme, jaký je vztah mezi myšlenkou jakožto smyslem věty a pravdivostní hodnotou jakožto významem věty. Pokud si vzpomeneme na podobné schéma, kterým jsme chtěli ukázat, jaké vztahy panují mezi smyslem a významem výrazu, je zde vidět, že tato schémata jsou podobná. Věta je skutečně jménem se vším všudy, co ke jménu patří. Nicméně stále nám zůstává nezodpovězena otázka, co je významem těch jmen, která pojmenovávají čísla a abstraktní předměty vůbec. Této otázce se budeme věnovat v následující kapitole, která je věnována právě tomuto tématu, kterému Frege věnoval dílo *Základy aritmetiky*, které se nám v průběhu zkoumání stane odrazovým můstkem.

6. 8. Co je číslo?

Abychom v našem zkoumání postoupili dále, věnujme se nyní otázce, která Fregeho jakožto matematika trápila nejvíce – otázce, co je to číslo.

Snaze zodpovědět tuto otázku se věnuje Frege v *Základech aritmetiky*. Předně jsou jisté zásady, jichž je zapotřebí se při tomto pokusu držet. Tyto zásady jsou:

- 1) Je třeba ostře oddělovat psychologické od logického, subjektivní od objektivního.
- 2) Na význam slov je třeba se ptát v souvislosti věty a nikoli v jejich izolaci.
- 3) Je třeba mít na zřeteli rozdíl mezi pojmem a předmětem.

Rozdíl mezi psychologickým a logickým, mezi subjektivním a objektivním jsme již poznali při zkoumání rozdílu mezi smyslem a významem, zejména pak v zkoumání mezi smyslem a významem vět. Myšlenku jakožto smysl věty chápe Frege nikoli jako něco psychologického, subjektivního, myšlenka je objektivní, intersubjektivní. Aby jako intersubjektivní mohla být, musí být jazykově artikulovatelná. Její „závislost“ na jazyce v podstatě zajišťuje její objektivitu (intersubjektivitu).

Druhá ze zásad de facto vyřazuje Frege ze skupiny lidí, kteří jsou přesvědčeni o funkčnosti jazyka coby sady nálepek. Frege se tímto pravidlem řadí mezi filozofy, kteří hledí na jazyk „holistickým“ prizmatem.

Konečně rozdíl mezi předmětem a pojmem. Tento rozdíl si můžeme demonstrovat na nějakém jednoduchém výroku. Mějme dán výrok, např. „Sokrates je filosof.“ Vlastní jméno Sokrates na pozici subjektu je reprezentantem předmětu (člověka) Sokrata. „Je“ v tomto případě funguje jako kopula. Filosof je v tomto případě jménem pro pojem, pod který spadá Sokrates. Jako pojem se zde chápe komplexní část *_být filosofem*, která je chápána jako nenasyčená. Nasytíme ji teprve přidáním vlastního jména či jmenné fráze tím, že vlastní jméno či jmennou frázi „umístíme“ na prázdné místo *_*, vznikne výrok, kterému můžeme připsat jednu ze dvou pravdivostních hodnot – Pravda či Nepravda.

Vraťme se ale k číslu jakožto předmětu zkoumání. Číslo je něco objektivního, intersubjektivního, tedy nikoli patřícího do sféry psychologického. Na obhajobu smysluplnosti znaků pro čísla jakožto něco objektivního potom Frege říká:

„Každý, kdo používá slova či matematické znaky, si činí nárok na to, že něco znamenají, a nikdo nebude čekat, že se z prázdných znaků vynoří něco smysluplného. Je však možné, aby nějaký matematik prováděl dlouhé výpočty, aniž by pod svými znaky rozuměl něco smyslově vnímatelného, názorného. Proto ale ještě nejsou tyto znaky beze smyslu; přece rozlišujeme jejich obsah od nich samých, byť i tento obsah je uchopitelný jen prostřednictvím těchto znaků. Jsme si vědomi toho, že by se pro totéž mohly použít jiné znaky. Stačí vědět, jak se má zacházet s obsahem, který je znaky učiněn smyslovým, a při aplikacích na fyziku vědět, jak se má uskutečnit přechod k jevům.“⁴³

V tomto citátu je zcela zřejmá vidět, že Frege je v podstatě zastáncem nikoli toho stanoviska, kdy matematické entity by byly něco nadpozemského, jak je mu často přisuzováno (čísla jako náležející do třetí říše platónských entit), ale explicitně se hlásí k tomu, že matematické předměty jsou závislé na jazyce. Ano, jedná se o předměty, ale jediný způsob, který máme, je prezentovat tyto znaky řečí, jazykem. Znak pro ně můžeme vybrat zcela libovolně.

⁴³ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 41 (dílo doposud v ČR nevyšlo, pracuji s neoficiálním překladem, jemuž odpovídá i číslování stránek)

Pokračujme ale dále ve zkoumání toho, co je vlastně číslo. Můžeme se ptát, zda je číslo vlastností, o čem lze vlastně číslo vypovídat. Vlastností čeho? Je vlastností vnějších věcí, jako je vlastností vnějších věcí např. červená barva? Lze počet vypovídat o předmětech? Ne! Fregeho odpověď demonstrujeme opět na citátu:

„Nemluvíme ve zcela jiném smyslu o 1000 listech než o zelených listech stromu? Zelenou barvu přisuzujeme každému listu, nikoli však číslo 1000.“⁴⁴

Číslo tedy nemůže být vlastností vnějších předmětů, navíc není vlastností distributivní v tom smyslu, v jakém je distributivní např. právě ona zelená barva. O každém jednotlivém listu stromu můžeme říci, že je zelený, není však možné každému jednotlivému stromu vypovídat číslo 1000. Podobně je tomu i u ostatních vlastností předmětů.

Ve stejném paragrafu hovoří Frege ještě o jedné zajímavé věci – o ustavení předmětného oboru, o ustavení toho, co má být zkoumáno:

„Dám-li někomu kámen se slovy: zjisti jeho váhu, pak jsem mu dal celý předmět jeho zkoumání. Jestliže však dám do jeho rukou balíček hracích karet se slovy: zjisti jejich počet, pak neví, zda chci vědět počet karet, nebo celé hry, nebo třeba počet hodnotových jednotek hry skat. Tím, že mu dám do rukou balíček karet, nedal jsem mu ještě plně předmět jeho zkoumání; musím připojit nějaké slovo: karet, hry, hodnotových jednotek.“⁴⁵

Je tedy důležité, abychom věděli, co vlastně počítáme, o čem se vlastně budeme bavit, co vlastně budeme zkoumat. Musíme určit, který obor předmětů bude ten, kterým se budeme zabývat, které předměty budeme počítat. Abychom vůbec byli schopni něco počítat, je zapotřebí onu věc „nasortovat“. Obecně lze říci, že počet lze vypovídat jen tehdy, pokud je predikát sortální, tj. takový predikát jako je např. „zajíc“ či „králík“. Na rozdíl od látkových termínů či obecných jmen pro vlastnosti jako je např. barva či vůbec pro „látky“ jako je voda či benzin, se sdružováním zajíců či králíků nového králíka neobdržíme. Taktéž neobdržíme nového králíka dělením králíka. Jediné, co získáme, je buď skupina králíků, což není totéž co jednotlivý králík, nebo při dělení mrtvolu králíka, což opět nelze považovat za králíka. Tak i v běžné praxi, pokud chceme udat počet nějaké barvy, je třeba udat tento počet pomocí

⁴⁴ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 45

⁴⁵ Tamtéž, str. 45

předmětů, na kterých tato barva vězí, tj. ptát se kolik tak a tak barevných předmětů je zde v místnosti apod. S termíny pro látky se má věc stejně – vodu musíme počítat po litrech, po skleničkách, benzin po barelech. Převod na sortály je zde nevyhnutelný.

Počet je v tomto smyslu do značné míry závislý na naší libovůli s ohledem na zvolený předmětný obor:

„Podstatný rozdíl mezi barvou a počtem spočívá podle toho v tom, že modrá barva nějaké plochy nezávisí na naší libovůli. Je schopností odrážet jisté barevné paprsky, jiné paprsky méně či více pohlcovat, a na tom nemůže naše pojetí nic změnit. Naproti tomu nemohu říci, že nějakému balíčku karet náleží počet 1 nebo 100 nebo nějaký jiný o sobě, nýbrž nejvýše jen ve vztahu k našemu libovolnému způsobu pojmání, avšak ani pak ne tak, že bychom mu mohli tento počet přisoudit prostě jako predikát. To, co nazýváme úplnou hrou, je zjevně stanoveno libovolně a balíček karet o tom neví. Tím však, že zkoumáme tento balíček v tomto ohledu, objevíme možná, že jej můžeme nazvat dvěma úplnými hrami. Každý, kdo by nevěděl, co se nazývá úplnou hrou, objevil by v něm pravděpodobně nějaký jiný počet, než právě dvě.“⁴⁶

Tato libovůle, toto vymezení předmětného oboru, oboru zkoumání však nic neubírá na objektivitě. K tomu Frege píše:

„Objektivitě Severního moře není nijak na újmu to, že na naší libovůli závisí to, kterou část vod na zemském povrchu vymežíme a rozhodneme se opatřit jménem 'Severní moře'. To není důvod ke zkoumání tohoto moře psychologickými metodami. Tak i číslo je něčím objektivním“.⁴⁷

Zde se objevuje ještě další rozlišení: rozlišení mezi objektivním a skutečným. To, co je objektivní, nemusí ještě být skutečné. Opačně to ale neplatí. Vše, co je skutečné, je i objektivní. Skutečným totiž Frege myslí fyzické věci, to, co můžeme nahmatat, s čím se můžeme setkat v parku nebo v lese. To, co je objektivní, je vyjádřitelné slovy, je intersubjektivní.

Vraťme se do místa, kde Frege zkoumal, kdy a za jakých okolností přisuzujeme nějakému předmětu ten který počet. Viděli jsme na příkladu balíčku karet, že záleží na tom, které

⁴⁶ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 50

⁴⁷ Tamtéž, str. 50

předměty vlastně chceme zkoumat. V §46 Základů aritmetiky se k tomuto tématu vrací. Co je to, co mi dává možnost u jedné množiny předmětů odpovídat různým způsobem na otázku „Kolik?“? Je to pochopitelně různý způsob dotazování. V čem se vlastně liší dotazování? Ve způsobu pojmenování. V tomtéž paragrafu prakticky odpovídá na otázku, čemu vlastně přisuzujeme počet, o čem vlastně počet vypovídáme? Číslo je vlastností pojmu, počet se vypovídá o pojmu. Tak například pojmu 'Venušin měsíc' můžeme připsat tu vlastnost, že pod něj nic nespadá.

Pojem sám je něco, co není skutečné, co nelze nahmatat nebo potkat při projížděce na kole. Pojem je objektivní. Pod něj mohou spadat nějaké věci, ať je jejich ontologický charakter jakýkoli. Nicméně pod věci můžeme shrnout tyto věci jen potud, pokud mají společný ten rys, který právě umožňuje je pod tento pojem zahrnout. Ale zde tedy narážíme na problém abstrakce, kterému se snažil Frege vyhnout – abstrakci jako to, co dává číslům vznik prostě neuznává.

Vzhledem k tomu, že číslo jako takové nám není dáno jako nějaký o sobě existující předmět, naskýtá se otázka, jak je nám číslo vlastně dáno. Jak již upozornil v bodu 2, na význam slov je zapotřebí se ptát pouze v souvislosti věty. Proto musíme zkoumat smysl vět takových, ve kterých se vyskytuje na pozici jména číslo. Pro to, abychom mohli rozhodnout o tom, je-li toto jméno smysluplné, je potřeba mít kritérium identity, kritérium znovurozpoznání, abychom věděli, kdy je možné říci, že a je totéž či jiné než b . Frege k tomu píše:

„Tím je nám dán druh vět, které musí mít smysl, vět, které vyjadřují znovurozpoznání. Má-li pro nás znak a označovat nějaký předmět, pak musíme mít nějaké kritérium, které rozhodne všude, zda je b totéž jako a , i když nemusí být vždy v našich silách toto kritérium použít. V našem případě musíme definovat smysl věty

'číslo náležející pojmu F je totéž,

jako číslo náležející pojmu G ,

tj. musíme znovu sdělit obsah této věty, aniž bychom použili výraz

'číslo náležející pojmu F '.

Tím podáme obecné kritérium rovnosti čísel. Jakmile takto získáme prostředek pro uchopení určitého čísla a jeho opětné rozpoznání, můžeme mu přidělit nějakou číslovku jakožto vlastní jméno.“⁴⁸

⁴⁸ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 84

k charakteru čísla jakožto předmětu přidává:

„Samostatnost, kterou nárokuji pro číslo, nemá znamenat, že by slovo pro číslo mělo načítat něco mimo větnou souvislost, nýbrž chci tím pouze vyloučit jeho použití jako edikátu nebo atributu, čímž by se jeho význam nějak změnil.“⁴⁹

K objektivitě čísla jakožto samostatného předmětu potom říká následující:

„Ale i když subjektivní nemá žádné místo, jak je možné, že objektivní číslo není nikde? Vrdím, že se v tom nenachází vůbec žádný rozpor. Číslo 4 je ve skutečnosti přesně totéž pro každého, kdo se jím zabývá. To však nemá s prostorovostí nic společného. Ne každý objektivní předmět má nějaké místo.“

Vraťme se ale ke kritériu znovurozpoznání čísla jako téhož a díky tomu k tomu, co z čísla činí samostatný předmět. K tomu je potřeba získat definici rovnosti tak, abychom mohli vzájemně nahrazovat jednotlivé jazykové reprezentace čísla (jména) jakožto reprezentace téhož. Jako definici rovnosti přijímá Frege právě ono kritérium identity, které převzal od Leibnize. Čteme:

„Leibniz definuje: 'Eadem sunt, quorum unum potest substitui alteri salva veritate.' Tuto definici přijímám za definici rovnosti. Zda v ní použijeme, jako Leibniz, slovo 'tytéž', nebo použijeme slovo 'rovny', je lhostejné. 'Tytéž' se sice zdá vyjadřovat dokonalou shodu, 'rovny' jen v tom či onom ohledu, lze však přijmout takový způsob vyjadřování, že tento rozdíl odpadne; např. tím, že místo 'úsečky jsou si rovny délkou' řekneme 'déłky úseček jsou si rovny', nebo jsou tytéž, místo 'plochy jsou si co do barvy rovny' 'barva těchto ploch je rovna'. Tak jsme toto slovo používali i výše v příkladech. V obecné substituovatelnosti jsou fakticky obsaženy všechny zákony rovnosti.“⁵⁰

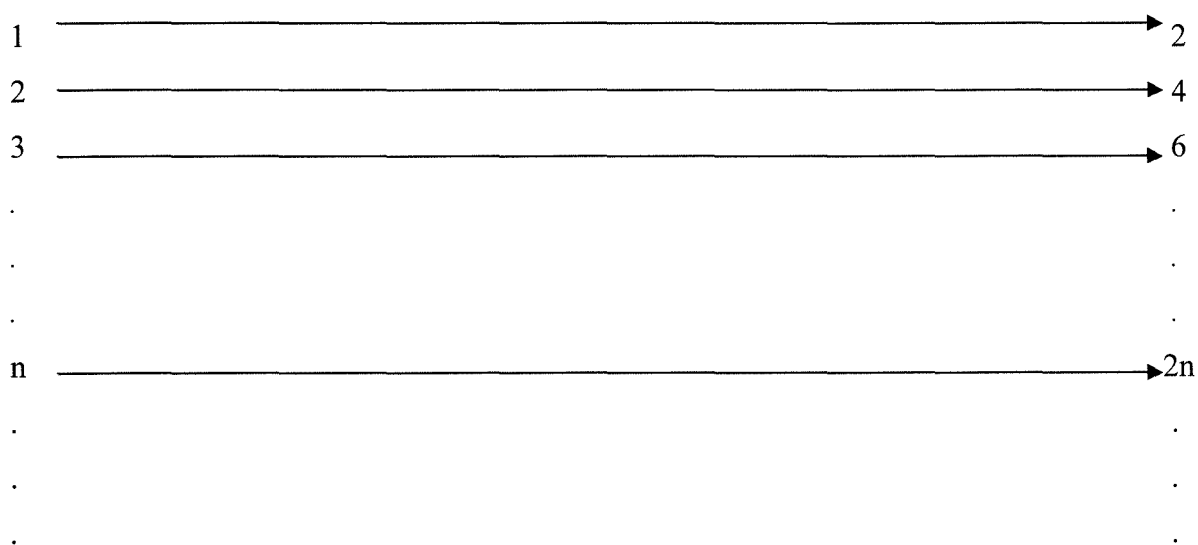
Zde v tomto citátu si všimněme ještě jedné důležité věci, které se budeme věnovat v samostatné kapitole, která se věnuje abstrakci. Té se budeme věnovat z toho důvodu, že

⁴⁹ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 83

⁵⁰ tamtéž, str. 86 - 87

Frege se jednoznačně snaží očistit a zbavit logiku a matematiku psychologického vlivu. Ona důležitá věc, která je z tohoto citátu na první pohled patrna, je odvolávání se na různé způsoby vyjadřování, nikoli na nějakou schopnost odhlížet od rozdílů. To, s čím pracujeme, není nějaká schopnost abstrahovat, ale pouze vyjadřovat totéž jinými slovy při zachování pravdivosti, která sama o sobě je (jak jsme ustanovili) „odrazovým můstkem“ a zároveň něčím, co je objektivním předmětem.

Ale zpět ke zkoumání čísla. Kriterium, které nám umožní znovurozpoznání čísel jako týchž, je stejněpočetnost pojmů, o kterých se počet vypovídá. Stejněpočetnost je pak definována jako vzájemně jednoznačné přiřazení předmětů, které spadají pod pojem F, předmětům, které spadají pod pojem G. Tak kupříkladu pod pojem „přirozené číslo“ spadá stejné množství předmětů jako pod pojem „kladné sudé číslo“. Tuto skutečnost je možno ukázat následujícím způsobem:⁵¹

„Podívejme se na následující příklad! Chce-li si být číšník jist, zda položil na stůl stejně nožů jako talířů, nepotřebuje počítat ani talíře, ani nože, pokud napravo od každého leží jeden nůž a pokud se každý nůž na stole nachází napravo od nějakého talíře. Talíře a nože jsou tak vzájemně jednoznačně přiřazeny a to stejným polohovým vztahem.“⁵²

A dále v textu se tato definice upřesňuje:

⁵¹ Tímto způsobem je např. možno též ukázat, že přirozených čísel je stejně, jako čísel sudých.

⁵² Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 91

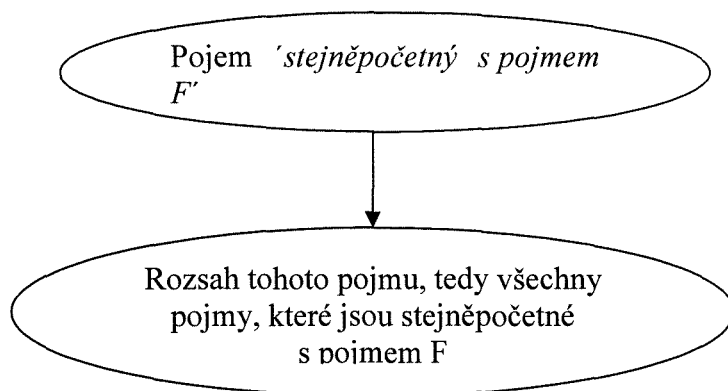
„Jestliže se nyní každý předmět, který spadá pod pojem F , nachází ve vztahu φ k nějakému předmětu, který spadá pod pojem G , a jestliže ke každému předmětu, který spadá pod G , se nachází ve vztahu φ nějaký předmět, který spadá pod pojem F , pak jsou předměty spadající pod F a předměty spadající pod G tímto vztahem φ vzájemně přiřazeny.“⁵³

Nicméně dále se toto vzájemně jednoznačné přiřazení dále zpřesňuje. Aby bylo přiřazení opravdu vzájemně jednoznačné, musí platit následující dvě věty:

- 1) nachází-li se d ve vztahu φ k a a nachází-li se d ve vztahu φ k e , pak je obecně, ať už jsou d , a a e cokoli, a totéž jako e .
- 2) nachází-li se d ve vztahu φ k a a nachází-li se b ve vztahu φ k a , pak je obecně, ať už jsou d , b a a cokoli, d totéž jako b .

Na základě toho potom Frege definuje:

„Definuji tedy: počet náležející pojmu F je rozsahem pojmu 'stejněpočetný s pojmem F '.

Co tato definice vlastně vypovídá? Předně co znamená onen výraz v uvozovkách, tedy výraz stejněpočetný s pojmem F . Stejněpočetnost již máme nedefinovanu jakožto vzájemně jednoznačné přiřazení předmětů, které spadají pod pojem H předmětům, které spadají pod

⁵³ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 93

pojmem G. Může se tedy jednat o různé předměty tak, jak bylo ukázáno v příkladu s talíři a noži, jde jen o to, aby bylo možno je vzájemně jednoznačně přiřadit jeden druhému. Všechny pojmy, které jsou stejněpočetné s pojmem F, spadají potom pod pojem „stejněpočetný s pojmem F“. Rozsahem tohoto pojmu jsou potom všechny ty pojmy, které toto kritérium splňují. Ačkoli Frege jednoznačně odmítá vyjadřování v termínech teorie množin, můžeme říci, že se zde jedná o množinu F všech f-prvkových množin. Číslo 3 je pak množinou všech 3-prvkových množin.

„Věta:

rozsah pojmu 'stejněpočetný s pojmem F' je roven

rozsahu pojmu 'stejněpočetný s pojmem G'

je tedy (v našem případě) pravdivá tehdy a jen tehdy, je-li pravdivá věta

*'pojmu F náleží totéž číslo jako pojmu G'.*⁵⁴

6. 8. 1. Konstrukce čísel

Na závěr kapitoly, která pojednává o tom, co je to číslo, se pokusím ukázat cestu k tomu, jak se dle Fraga konstituují všechna čísla, což budeme demonstrovat pouze na dvou přirozených číslech, na čísle 0 a 1.

„Nyní můžeme přejít k definicím jednotlivých čísel. Protože pod pojem 'sám sobě nerovný' nic nespadá, definuji:

*0 je počet, který přísluší pojmu 'sám sobě nerovný'.*⁵⁵

Tento pojem je zvolen či zkonstruován záměrně tak, aby bylo skutečně zřejmé, že pod něj nic nespadá. Opravdu není možné najít jakýkoli předmět, který by nebyl identický sám se sebou. Neexistuje tedy nic, co by se nerovnal samo sobě. Proto pod tento pojem opravdu nic nespadá a může mu tedy náležet počet 0.

K číslu 1 dospějeme poté následujícím způsobem:

⁵⁴ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 90

⁵⁵ tamtéž, str. 96

„Abychom nyní dospěli k číslu 1, musíme nejprve ukázat, že existuje něco, co existuje v přirozené řadě čísel za 0.

Zkoumejme pojem – nebo, chcete – li raději, predikát - 'roven 0'! Pod tento predikát spadá 0. Pod pojem 'roven 0, nikoli však roven 0'naproti tomu nespadá žádný předmět, takže 0 je ten počet, který přísluší tomuto pojmu. Máme tedy pojem 'roven 0' a pod něj spadající 0 a o nich platí:

„počet, který přísluší pojmu 'roven 0', je roven počtu, který přísluší pojmu 'roven 0';

„počet, který přísluší pojmu roven 0, nikoli však roven 0', je 0.“⁵⁶

Na základě toho můžeme přistoupit k definici:

„Nyní chci definovat vztah, v němž se nacházejí dva sousední členy řady přirozených čísel.

Věta:

'Existuje pojem F a pod něj spadající předmět x toho druhu, že počet, který přísluší pojmu F je n a že počet, který náleží pojmu „spadat pod F , ale nebýt roven x “, je m ' má stejný význam jako věta

' n následuje v přirozené řadě čísel bezprostředně za m “.⁵⁷

Tímto citátem opustíme oddíl, který se věnoval zkoumání toho, co je to vlastně číslo. Pokusil jsem se ukázat, jak postupuje při výkladu toho, co je číslo zač, Gottlob Frege. Osobně si všímám toho, že pojem pojmu není nutné brát tak, jak se vcelku často chápe – totiž jakožto entita, která „pluje“ či existuje sama o sobě někde ve třetí říši. K tomu přispívá i ten fakt, že v předcházejících citátech Frege volně zaměňuje slovo „pojem“ za termín „predikát“. K tomuto náhledu se také pokusím přispět následujícím oddílem, který se věnuje pojmu abstrakce.

⁵⁶ Frege, G: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl*, Breslau, str. 99

⁵⁷ tamtéž, str. 98

7. Abstrakce

Je možné rozlišovat mezi abstrakcí psychologickou a abstrakcí logickou. Psychologická chápaná abstrakce může být uchopena jakožto typicky lidská schopnost odhlížení od rozdílů mezi jednotlivými věcmi tak, abychom mohli hovořit o nějaké námi zvolené množině předmětů.⁵⁸ Bez nějakého odhlížení od rozdílů skutečně není možné mluvit o lidech, králicích a o obecninách vůbec. Pomocí psychologického pojmu abstrakce se často také vysvětlovala čísla, jejich vznik a kořeny. S takovým pojetím se Frege neztotožňuje a velkou část *Základů aritmetiky* věnuje vyvracení pohledu, kdy číslo vzniká abstrakcí v tomto slova smyslu.

Nicméně vzhledem k tomu, že chceme, aby pod pojem spadali jen některé předměty, je zapotřebí jisté selekce, nebo, lépe řečeno, je zapotřebí odůvodnit, proč je možné, aby tentýž předmět spadal pod pojem A i pod pojem B. Ale k tomu není zapotřebí psychologického pojmu abstrakce, neboť můžeme abstrakci, jak jsme v předcházejícím odstavci naznačili, chápat i jinak – jakožto abstrakci logickou.

Jaký rozdíl mezi psychologicky a logicky chápanou abstrakcí? Zatímco psychologickou abstrakci jsme poněkud vágně (ale domnívám se, že za našim účelem dostatečně) popsali jako lidskou schopnost „nevšímat“ si rozdílů mezi jednotlivými věcmi, které chceme mít v jedné skupině, tak logickou abstrakci můžeme chápat jako jiný způsob řeči o témže. Opět zde hraje roli LP – v logické abstrakci jde totiž o to, že pokud budeme mít nějakou množinu předmětů a budeme pátrat po tom, co činí tuto množinu právě touto množinou či, jinými slovy, proč do ní náleží ty prvky, které do ní náleží, můžeme jednoduše odpovědět, že o každém prvku této množiny je pravdivý právě ten výrok, kterým tuto množinu vymezuje – tedy lépe řečeno, ať pojem nasytíme jakýmkoli „předmětem“ z této množiny, obdržíme pravdivý (či nepravdivý) výrok.. Nic více, nic méně. Vztáhneme-li tedy toto pravidlo na Fregeho nauku o pojmech, můžeme toto osvětlit na příkladu pojmu „planeta Sluneční soustavy“. Potom jediné, co se zde děje, je zkoumání pravdivosti výroků: tedy nasycením predikátu (pojmu) „planeta Sluneční soustavy“ tak, že na prázdné místo budeme dosazovat jména jednotlivých předmětů. Dostaneme pravdivý či nepravdivý výrok. Z tohoto důvodu není zapotřebí nějaké psychologické abstrakce, stačí, když zkoumáme pravdivost či nepravdivost jednotlivých výroků a to, jak se pravdivost či nepravdivost mění v závislosti na tom, jaké jméno na

⁵⁸ Všimněme si, že o této schopnosti hovoříme již jako o něčem objektivním, pravdivém i přesto, že se jedná o subjektivní schopnost každého jedince (předpokládáme tak alespoň).

prázdné místo nenasyčeného výrazu dosadíme.⁵⁹ Jinými slovy – zatímco psychologické pojetí abstrakce se odvolává na lidské schopnosti, na objektivní subjektivno, logicky chápaná abstrakce se odvolává pouze na to objektivní – tedy na jazyk a na jeho použití.

8. Určité deskripce

O několik stránek výše jsme ukázali, jakým způsobem rozřešil Frege problém s výroky o identitě. Tento problém, zdá se, přetrvává. Mezi čím vlastně tvrdíme identitu? Jak uvidíme, dle Russella má jméno dvě složky, smysl a denotaci (význam). Velice stručně a zhruba řečeno je problém tento: pokud se jména liší co do smyslu, pak není možno mezi nimi v tomto ohledu tvrdit identitu. Pokud se naopak tvrdí identita významu jakožto druhé složky, pak výrok, který tvrdí identitu, neříká vlastně nic, protože každý předmět (zde význam jména) je identický sám se sebou. Takové tvrzení potom nenese žádnou informaci.

8. 1. Způsoby pojmenování

Jaký je vlastně motiv pro zavedení určitých deskripcí? Určitými deskripcemi se zabýval již Frege v článku O smyslu a významu, nicméně Russell teprve přidal těmto výrazům, pro které se vžil tento název, na důležitosti. Motivem pro toto zavedení může být zejména to, že je možné dát název i předmětům, se kterými se neshledáváme. Je zřejmé, že význam některá jména nemohou mít na základě toho, že jsme obeznámeni s předmětem, který je takto pojmenován. Nejde jen o předměty, které již neexistují, ale i o předměty, které nejsou aktuálně přítomné našim smyslům. Na základě čeho ale mají tato jména význam, resp. na základě čeho význam získávají?

Russellovou odpovědí je, že na základě obeznámenosti pomocí určité (definitní) deskripce. Takže slovo (jméno) se můžeme naučit tím způsobem, že se s danou věcí buď osobně setkáme, nebo nám bude význam jména, které označuje tuto věc, objasněn pomocí určité deskripce:

⁵⁹ K tomuto tématu více viz.: Kolman, V.: Logika Gottloba Fregea, Praha 2003

„Objekt označení má velký význam nejen v logice a matematice, ale také v teorii poznání. Víme například, že těžiště sluneční soustavy v určitém okamžiku je nějaký určitý bod, o němž můžeme vyslovit řadu výroků. Nemáme však žádnou bezprostřední zkušenost s tímto bodem, který je znám pouze na základě popisu. Rozlišení mezi bezprostřední zkušeností o něčem a poznání něčeho je rozlišení mezi věcmi, které jsou pro nás přípustné a, a věcmi, které jsou pouze dosažitelné pomocí označujících frází.“⁶⁰

Poznat předměty tedy můžeme těmito dvěma způsoby:

- 1) pomocí bezprostřední zkušenosti;
- 2) pomocí určité deskripce.

Jmenné fráze, jména rozdělil Russell proto na dva druhy: prvním je vlastní jméno, které je skutečným jménem právě tehdy, pokud opravdu existuje předmět, který je jeho významem, nositelem.⁶¹ Druhým jsou určité (definitní) deskripce: určitá deskripce je jmenná fráze, která nabývá tvaru „to jediné x takové, že...“ (*the so-and-so*).⁶² Máme tedy dva typy frází, kterými je možné označit jednotlivé předměty:

- 1) vlastní jméno (*proper name*)
- 2) určitá deskripce (*definite description*) - popisuje předmět jakožto ten, který je *ten jediný* (*the so – and – so*) *dané vlastnosti*.

Avšak pokud se podíváme na analýzu vět, které obsahují přímou deskripci, poněkud blíže, zjistíme, že se nejedná pouze o způsob, jak mohou jména nabývat významu, ale takřkajíc ho mohou i „ztratit“ v tom smyslu, že pokud jméno převedeme na určitou deskripci, můžeme zjistit, že žádný předmět, který by měl být významem tohoto jména, prostě neexistuje. Toto je

⁶⁰ Russell, B.: *O označování*, in: Russell, B.: *Logika, jazyk a věda*, Praha 1967, str. 20

⁶¹ Russell, B.: *Existence and Description*, in: Kim, J and Sosa, E. (Eds.): *Metaphysics. An Anthology*, Blackwell 1999

⁶² Russell ještě rozlišuje tzv. neurčité deskripce, které mají tvar *a so-and-so*. Jimi se však prakticky nezabývá a pokud hovoří o deskripcích, hovoří o těch definitních.

přesně onen moment, který je zde důležitý, neboť určitá deskripce v sobě nese nárok existence. Podívejme se tedy na tuto analýzu.

Podle Russella analýza věty, která znamená „to jediné P, které je Q“ vypadá takto:

$$\exists x (Px \wedge \forall y (Py \Rightarrow y = x) \wedge Qx).$$

Jak se budou značit věta, která obsahuje jméno a věta, která obsahuje určitou deskripci?

- 1) věta obsahující jméno: Q(N)
- 2) věta obsahující deskripci: Q(ιxPx)⁶³

kde N je vlastní jméno, ιxPx značí určitou deskripci, Q je predikát.

Dalším podstatným rysem určitých deskripcí je dále to, že je Russell vyřadil z kategorie jmen. Určitá deskripce prostě není jméno. Základními rysy (vlastního) jména jsou:

- 1) vlastní jméno je jednoduchý symbol (*simple symbol*), tj. symbol, který není složen z žádných částí, které by samy byly symboly;
- 2) vlastní jméno označuje předmět; pokud daný jednoduchý symbol neoznačuje nějaký předmět, potom se nejedná o žádné vlastní jméno, ale o zkratku pro určitou deskripci.

„První věc, kterou je zapotřebí si uvědomit, co se určitých deskripcí týče, je to, že definitní deskripce není jméno. Vezměme ‚Autor Waverlyho‘. Toto je určitá deskripce a snadno lze nahlédnout, že to není jméno. Jméno je jednoduchý symbol (tj. symbol, který nemá části, které by samy byly symboly), který použitý k tomu, aby označoval nějakou jednotlivou věc nebo objekt, který jednotlivinou, ale je v daném okamžiku za jednotlivinu považován, nebo se chybně věří, že je jednotlivinou, jako třeba osoba.“⁶⁴

⁶³ Iota-operátor, kterým se značí určitá deskripce.

⁶⁴ Russell, B.: *Existence and Description*, in: Kim, J. and Sosa, E. (Eds): *Metaphysics. An Anthology*, Blackwell, 1999, str. 24

Deskripci jsme tedy schopni na první pohled odlišit od jména na základě tohoto kritéria, kdy jméno je jednoduchý, deskripce složený (komplexní) symbol. Pokud však nastane situace, kdy je dán jednoduchý symbol (Russellův příklad je „Romulus“), které nic neoznačuje (neexistuje ani neexistovala historická osoba taková, že by to jediné x bylo Romulem), potom je tento jednoduchý symbol, jak jsem již shora zmínili, jednoduše zkratkou pro určitou deskripci. Nicméně pro Russella je stále určitá deskripce pouze jmenná fráze, není rozhodně jménem. A to i v případě, že je prokazatelně pravdivá identita systému taková, že je splněno kritérium vzájemné zaměnitelnosti určité deskripce a vlastního jména, tedy když platí $Q(N) = Q(1xPx)$.

8. 2. Problémy s označením

Nastínili jsme teorii pojmenování takovou, jakou předkládá Russell. Nicméně taková teorie nevznikla jen tak, taková teorie má řešit určité problémy, které dle Russella Fregeho teorie nebyla schopna řešit. Tyto problémy jsou následující (s některými jsme se setkali již v předcházející podkapitole):

1) Identita mezi jednotlivými výrazy při zachování pravdivostní hodnoty výroku a zachování informační hodnoty tohoto výroku o identitě. Russell říká, že první gentleman Evropy Jiří IV. si přál vědět, zda Scott byl autorem románu Waverley, nikoliv zda Scott byl Scott. Tuto obtíž dle Russella může řešit i Fregeův přístup k výrokům o identitě a rozlišení na smysl výrazu a jeho denotaci. Nicméně Fregeova koncepce je dle Russella nesprávná:

„Mohlo by se tedy zdát, že C a ' C ' jsou odlišné entity takové, že ' C ' označuje C . To však nemůže být vysvětlením, neboť vztah ' C ' k C zůstává zcela záhadný. Kde pak můžeme nalézt označující komplex ' C ', který označuje C ? Nadto, když se C vyskytuje ve výroku, nevyskytuje se tam jen denotace (jak ukážeme v dalším odstavci), leč podle uvažovaného hlediska je C pouze denotace a smysl je úplně předán ' C '. To je neproniknutelný zmatek, který ukazuje, že celé rozlišení smyslu a denotace bylo chybně koncipováno.“⁶⁵

⁶⁵ Russell, B.: *O označování*, in: Russell, B.: *Logika, jazyk a věda*, Praha 1967, str. 30

2) Zachování pravdivosti zákona vyloučeného třetího. Dle tohoto zákona musí platit buď „A je B“ nebo „A není B“. Proto musí dle Russella jeden z výroků „současný král Francie je holohlavý“ a „současný král Francie není holohlavý“ být pravdivý:

„Jestliže jsme však vypočetli věci, které jsou holohlavé, a pak věci, které nejsou holohlavé, nenajdeme v žádném z obou seznamů současného krále Francie. Heglovci, kteří milují syntézy, by patrně usoudili, že nosí paruku.“⁶⁶

3) Vysvětlení toho, jak může být neexistující entita subjektem výroku:

„Zkoumejme výrok ‚A se liší od B‘. Je-pravdivý, pak je nějaký rozdíl mezi A a B, což lze vyjádřit ve formě ‚rozdíl mezi A a B existuje‘. Není-li však pravda, že se A liší od B, pak není rozdíl mezi A a B, což může být vyjádřeno ve formě ‚rozdíl mezi A a B neexistuje‘. Jak však může být neexistující entita subjektem výroku?⁶⁷

Fregovo stanovisko je neuspokojivé právě s ohledem na poslední bod:

„Podle prvního stanoviska, jak je tomu u Meinonga, musíme připouštět objekty, které neexistují, a popírat, že tyto objekty jsou poslušny zákona sporu. Tomu však je třeba pokud možno zamezit. Jinou možnost zastávat totéž stanovisko (uvažujeme-li o naší naznačené alternativě) přijal Frege, který si pomocí definice opatřuje nějakou čistě konvenční denotaci pro případy, v nichž by tato denotace jinak byla nulová. Proto ‚král Francie‘ musí označovat prázdnou třídu: ‚Jediný syn pana Toho-a-toho‘ (který má desetičlennou rodinu) musí označovat třídu všech jeho synů atd.“⁶⁸

Toto skutečně Frege tvrdí, což je možno doložit citátem:

„Na základě toho, co jsme zmínili výše, je nutné takovému výrazu přidělit nějakým zvláštním ustanovením význam, např. tak, že za jeho význam bude pokládána nula v tom případě, že pod tento pojem nespadá nic anebo pod něj spadá více předmětů než jeden.“⁶⁹

⁶⁶ Russell, B.: *O označování*, in: Russell, B.: *Logika, jazyk a věda*, Praha 1967, str. 27

⁶⁷ tamtéž, str. 27

⁶⁸ tamtéž, str. 26

⁶⁹ Frege, G.: *O smyslu a významu*, SCIENTIA&PHILOSOPHIA 4, Praha 1993, pozn. pod čarou, str. 61

8. 3. Řešení těchto problémů

To, s čím jsme se zatím mohli setkat co se určitých deskripcí týče, můžeme podat ještě o něco explicitněji. Důležitým momentem, na který Russell upozorňuje, je fakt, že za základní pojem bere Russell pojem proměnné. Ta, jak jsme viděli v analýze singulárních termínů, hraje podstatnou roli. K této tradici se hlásí i Quine, jehož koncepci se pokusíme přiblížit v následující kapitole. Proto diskutovaná identita mezi Scottem a autorem románu Waverley je interpretována následovně (jak jsme již měli možnost vidět výše):

Pro x není vždy pravdivé, že x napsal román Waverley, a že pro y je vždy pravdivé, že jestliže y napsal román Waverley, pak y je totožné s x a že Scott je totožný s x .

Takto analyzovaná věta o identitě je i vysvětlením toho, jak tvrdit identitu mezi jménem Scott a určitou deskripcí „autor románu Waverley“. Denotací této deskripce je pak ta entita, pro kterou je tvrzení identity mezi těmito dvěma označeními pravdivá. Potom teprve můžeme říci, že tato entita je denotací této deskripce. Co nám zde tedy zůstalo je pouze denotace, smysl úplně zmizel:

„Můžeme pak říci, že entita x je denotací fráze ‚C‘. Scott je proto denotací výrazu ‚autor románu Waverley‘. Pak ‚C‘ v uvozovkách je jen fráze a nikoliv něčím, co lze nazvat smyslem. Fráze sama o sobě nemá smysl, poněvadž, ať již se vyskytuje v jakémkoliv výroku, tento výrok ve svém plném vyjádření neobsahuje frázi, která byla v něm rozložena.“⁷⁰

Takto je tedy řešen první z problémů. Další dva problémy lze poměrně snadno řešit tak, že budeme rozlišovat mezi primárním a sekundárním výskytem. Demonstrovat tento rozdíl můžeme na dvou příkladech, které jsme uvedli, když jsme uváděli tyto problémy.

Výrok „Jiří IV. chtěl vědět, zda Scott byl autorem románu Waverley“ můžeme chápat dvěma způsoby a tedy přepsat do dvou odlišných výroků:

⁷⁰ Russell, B.: *O označování*, in: Russell, B.: *Logika, jazyk a věda*, Praha 1967, str. 31

- 1) Jeden a pouze jeden člověk napsal román Waverley a Jiří IV. chtěl vědět, zda Scott je tímto člověkem.
- 2) Jiří IV. chtěl vědět, zda jeden a pouze jeden člověk napsal román Waverley a zda Scott byl tímto člověkem.

Evidentně je vidět, že v prvním výroku chce Jiří IV. vědět něco zcela jiného než ve druhém. V prvním výroku je existenční kvantifikátor na zcela jiném místě. V prvním výroku má deskripce „autor románu Waverley“ výskyt primární, v druhém výroku se potom jedná o výskyt sekundární.

Na základě takto uvedeného rozdílu mezi primárním a sekundárním výskytem určité deskripce můžeme snadno rozhodnout, zda je současný král Francie holohlavý, nebo zda současný král Francie holohlavý není. Tak výrok „Současný král Francie je holohlavý“ je dle této analýzy nepravdivé tvrzení, neboť zde, pokud tento výrok analyzujeme jako „Jedna a pouze jedno x má tu vlastnost, že je současným králem Francie a toto x je holohlavé“, nejsou splněny podmínky existence a jednoznačnosti.

Výrok „Současný král Francie není holohlavý“ může být přepsán do dvou následujících forem:

- 1) Existuje entita, která je nyní králem Francie a není holohlavá.
- 2) Je nepravdivé, že existuje entita, která je nyní králem Francie a je holohlavá.

V prvním případě se jedná o primární výskyt, proto je tento výrok nepravdivý. Zde se totiž tvrdí existence přímo současného krále Francie a jí se upírá vlastnost holohlavost. Ve druhém případě je situace obrácená, proto i pravdivostní hodnota tohoto výroku je opačná. Tento výrok je pravdivý proto, že výskyt deskripce „současný král Francie“ je zde sekundární. Zde tedy neupíráme vlastnost holohlavosti neexistující entitě, nýbrž popíráme samu existenci této entity.

Na závěr této kapitoly malé shrnutí Russellovy koncepce: Každé vlastní jméno lze přepsat do tvaru určité deskripce. Je tomu tak proto, že vlastní jméno označuje jen jeden předmět a určitá deskripce dělá prakticky totéž a to tak, že určí jednu vlastnost, kterou nemá žádný jiný předmět. Určitá deskripce obsahuje tvrzení existence, obsahuje proměnnou, která je vázána existenčním kvantifikátorem. Nicméně, jak z definice určité deskripce vyplývá, pokud se

v předmětném oboru nevyskytuje entita taková, která by dané určité deskripci vyhovovala, potom můžeme odhalit chybu, kdy se cítíme použitím vlastního jména zavázáni k existenci něčeho, o čem jsme přesvědčeni, že to neexistuje. Takto se zjišťuje a zajišťuje i smysluplnost vlastního jména.

9. Holismus

Jak jsme již viděli v kapitole, ve které jsme se zabývali filozofií Gottloba Frega, základní částí jazyka není slovo, jak by se na první pohled mohlo zdát, nýbrž věta a její význam – pravdivostní hodnota. V této kapitole se dotkneme několika témat, která jsou spojena se jménem amerického logika a filozofa Willarda van Orman Quina.

V předcházející kapitole jsme se zabývali určitými deskripcemi jakožto nástrojem pro osvojení si významu vlastních jmen tak nástrojem, kterým můžeme význam vlastnímu jménu i „odebrat“, nebo lépe řečeno ukázat, že vlastní jméno, v Russellových očích, není žádným vlastním jménem, neboť předmět, který je tímto jménem označen, prostě neexistuje.

Quine tento nástroj v těchto dvou možnostech jeho použití užívá. Stejně jako Russell považuje i Quine určitou deskripci za nástroj, kterým je možno osvojit si používání nějakého (vlastního) jména.

Dle Quina Russell jednoznačně ukázal, jak je možno smysluplně užívat některá jména bez toho, aniž bychom automaticky museli předpokládat, že entity, které jsou takto pojmenovány, existují:

„Russell ve své teorii tak zvaných singulárních deskripcí jasně ukázal, jak můžeme smysluplně zdánlivá jména užit bez toho, aniž bychom předpokládali, že existují entity údajně pojmenované.“⁷¹

Podle tohoto citátu tedy vidíme, že Russellova teorie byla přijata. My jsme ale výše viděli slabinu této teorie právě v tom, že ačkoli se určitá deskripce může stát tím kritériem smysluplnosti nějakého jména, činí se tak za cenu toho, že tyto deskripce vyřadíme z oboru smysluplných jmen vůbec. Určitá deskripce se tak může stát dobrým nástrojem pro

⁷¹ Quine, W. V. O. : *On what there is*, in: *From a logical point of view*, Harvard University Press, 1964 , str. 5

smysluplnost jména, ale právě za tuto cenu. My jsme stanovili jinou smysluplnost a to právě na základě pravdivostních hodnot a kriteria identity. Nicméně Quine vůbec odsouvá důležitost jmen stranou a to na základě stanoviska, kdy mnohem důležitějším jazykovým nástrojem komunikace a jazykového jednání vůbec je predikace, jak uvidíme později.

Pro Quina jsou základem jazyka a jazykové praxe (mimo jiné, neboť jazyk nelze brát tak, že by byl poskládán z jednotlivých součástí, ale jazyk je nutno brát a chápat jako celek; skládání částí v celek hraje důležitou roli v jazykové praxi, nicméně jazyku se učíme v celých monolitických větách, vázaných na jednotlivé typy situací, nikoli tak, že bychom již „od přírody“ byli schopni jednotlivé části schopni skládat v celek dle nějakého vrozeného vzorce) kvantifikační slova jako něco, všechno, nic. Právě ony jsou tím, co nám umožňuje rozlišovat mezi jedním a mnohým a tím mimo jiné identifikovat nějakou danou věc jako tutéž. Tato slova se ale učíme používat v monolitických větách, jak již bylo řečeno shora, nelze se jim naučit tak, že prostě na věc ukážeme (takovou věc stěží někde potkáme). Zde můžeme spatřit paralelu s Wittgensteinovým známým heslem, kdy význam slova je v jeho použití a že jazyku se učíme výcvikem.

Quinova analýza potom zcela jasně ukazuje právě na to, že kvantifikační výrazy jazyka jsou jeho základem. Známý je např. jeho příklad s nemožností překladu, ono příslovečné Gavagai. K tomu, abychom pochopili, co myslí domorodec tímto slovem, musíme znát a být schopni právě rozlišovat mezi jedním a mnohým. Již shora jsme tuto skutečnost zmínili v kapitole o čísle, kdy jsme viděli, že k tomu, abychom mohli něco počítat, je zapotřebí danou věc „nasortovat“, což právě není nic jiného, než schopnost správného použití kvantifikačních slov, tedy schopností rozlišovat mezi jedním a mnohým. Dále je k tomuto kroku nezbytně nutná již zmíněná predikace.

Podívejme se tedy na Quinovu analýzu jazyka blíže. Nejdříve zapomeňme na to, že je tu vůbec nějaký jazyk a svět, který je tímto jazykem strukturován. V podstatě lze vidět mezi Quinovou teorií a fenomenologií paralelu právě v tomto bodě.⁷² Pokud čteme Husserlovy Meditace, pak nám Quinova Word and Object nemůže nepřipadat v tomto ohledu nepodobná. Vžijme se do role dítěte, které vůbec neovládá jazyk komunity, ve které vyrůstá, nebo do role jazykovědce, který se vyskytl v komunitě, jejíž jazyk je naprosto odlišný od všech jazyků, které zná.

Máme tu tedy svět, který je nestrukturovaný, který je tak, jak je a dosud nezformovaný jazykem. Dle Quina se dítě učí jazyku tak, že je (jak jsme zmínili o několik řádek výše)

⁷² Tedy já ji zde alespoň vidím, i když tomu tak ve skutečnosti být nemusí. Vůbec si všímám toho, že při analýze jazyka a zkoumání jeho fungování vystávají podobné skutečnosti, jako při fenomenologickém přístupu.

cvičeno v opakování celých vět v určitých typech situací. Na správnost či nesprávnost použití té či oné věty je potom dítě upozorněno tím, že dítětem proslovená věta v dané situaci vyvolá v komunitě buď souhlas (*assent*) či nesouhlas (*dissent*):

„Když se otočí směrem k matce ve chvíli, kdy zaslechne 'máma', dítěti se zatleská a tím je utvrzeno v tomto jednání“⁷³

Nutno zde dodat, že i takové zvolání „Máma“ Quine považuje za celou větu, nikoli jen za jedno slovo. Spíše by zde řekl, že se jedná o zkrácenou větu typu: „Hele, (zde je) máma!“, která má prakticky tutéž funkci. Jakékoli učení se slovu Quine nepovažuje de facto za nic jiného, než za ovládnutí umístění tohoto slova do celé věty:

„Na začátku §3 jsme si všimli rozdílu mezi tím, jak se věty učí coby celky a tím, jak se vytvářejí z částí. První naučené věty jsou naučené vcelku a, jak jsme viděli, některé byly ve skutečnosti jednoslovné věty. Jak dítě pokračuje, má stoupající tendenci vytvářet nové věty z částí; a proto se někdy mluví o učení se novým slovům namísto učení se novým větám. Ale i komplikované učení se novému slovu je obecně záležitostí učení se tomuto slovu v kontextu – tudíž učení se, příkladem a analogií, užitím vět, ve kterých se toto slovo může objevit.“⁷⁴

Aby bylo vůbec dítě schopno reagovat v sobě podobných situacích, je zapotřebí předpokládat, že zde existuje typicky lidská schopnost naučit se jazyku a takové podobné situace rozpoznávat:

„Musí, takřikajíc, vycítit větší podobnost mezi jedněmi stimulacemi než mezi jinými.“⁷⁵

Již Wittgenstein považoval (dá-li se to tak říci) jazyk za typicky lidskou činnost či za typicky lidskou formu jednání. Demonstrujme toto tvrzení opět citátem, který se mi zdá na tomto místě zvláště příhodný:

„Někdy se říká: Zvířata nemluví, protože jim chybí příslušné duchovní schopnosti. A to znamená: ‚nemyslí, proto nemluví‘. Ale: jde o to, že právě nemluví. Nebo lépe: nepoužívají

⁷³ Quine, W. V. O. : *Word and Object*, The MIT Press, 2001, str. 82

⁷⁴ tamtéž, str. 13

⁷⁵ tamtéž, str. 83

řeči – pokud odhlédneme od nejprimitivnějších řečových forem. – Rozkazovat, ptát se, vyprávět, konverzovat patří k našemu přírodopisu právě tak jako chodit, jíst, pít, hrát.“⁷⁶

Dalším podstatným krokem k ovládnutí jazyka je dělená reference (*divided reference*). O té jsme již hovořili v odstavcích shora – jedná se o to odlišit jedno od mnohého:

„Zdá se, že řešení je prostě ve zjištění, zda jeden králík je pro domorodce 'jedním gavagai' či 'mnoha gavagai' (jestliže jedním, pak jde zřejmě opravdu o králíka, jestliže mnoha, jde o části); a obecně co domorodec považuje za 'jeden' objekt, a co za 'mnoho' objektů. Abychom tohle zjistili, museli bychom ovšem už vědět, která slova v řeči domorodců odpovídají našim slovům 'jeden' a 'mnoho'; a to zřejmě zase stěží můžeme zjistit jinak než pozorováním, jaká slova domorodec používá, když je konfrontován s jedním objektem, a jaká, když se setkává s více objekty. Jenomže, abychom mohli zjistit toto, museli bychom zřejmě dokázat rozlišit, kdy domorodec něco bere za celek (jeden objekt) a kdy za souhrn částí (mnoho objektů) – tedy například kdy bere králíka za celek a kdy za souhrn částí. Avšak to je zřejmě právě to, k čemu jsme se původně chtěli dopracovat: celý problém s překladem 'gavagai' je v tom, že nevíme, zda má při jeho užití domorodec 'na mysli' králíka jako celek, nebo jako soubor částí (a stejné je to zřejmě v případě všech ostatních obdobných výrazů). Abychom tedy mohli tímto způsobem rozhodnout, zda 'gavagai' označuje skutečně králíka či jeho část, museli bychom už totéž dopředu vědět (nebo bychom o nějakém jiném, obdobném výrazu). To je podle Quina bludný kruh, a tedy *reductio ad absurdum* předpokladu, že můžeme skutečně nějak jednoznačně rozhodnout, zda domorodcovo 'gavagai' 've skutečnosti' znamená králíka nebo neoddělenou část králíka.“⁷⁷

Zvládnout cizí řeč, která je absolutně nepodobná té naší, je tedy obrovský výkon. Wittgenstein toto shrnul do jedné věty:

„Ten, kdo přijede do cizí země, se bude někdy učit řeči tam žijících lidí z příslušných vysvětlení, která mu podají ukázáním; a výklad těchto vysvětlení bude muset často uhádnout, a někdy bude hádat správně, někdy nesprávně.“⁷⁸

⁷⁶ Wittgenstein, L.: *Filozofická zkoumání*, Praha, 1993, §25, str. 24 - 25

⁷⁷ Peregrin, J: *Význam a struktura*, Praha 1999, str. 114

⁷⁸ Wittgenstein, L.: *Filozofická zkoumání*, Praha 1993, §32, str. 28

Zprvu je zde tedy souvislá masa stimulů, toho, co je nediferencované. V podstatě tato nediferencovanost odpovídá látkovým (*mass*) termínům. Postupným výcvikem se svět začíná diferencovat – namísto látkových termínů se nám začínají objevovat a učíme se pracovat i s již nám dobře známými sortálními predikáty, které, jak uvidíme později, hrají podstatnou roli v jazykové praxi.

Stejně tak, jako se má neurčitost překladu se slovy jako jeden a mnohý, má se neurčitost překladu, jak je možno číst v citátu, i s jinými slovy. Tak ukázáním na králíka se slovy „Gavagai“ může domorodec mínit též totéž co „bílý“, „zvíře“ nebo skutečně „králík“. Takže nám zde nezbyvá v podstatě nic jiného, než se ve všech možných situacích ptát domorodců „Gavagai?“. To nám však ale nemusí pomoci, neboť ke zjištění toho, zda má domorodec na mysli bílou barvu, zvíře nebo skutečně králíka, museli bychom vědět, zda s námi domorodec souhlasí či nikoli. A to není jednoduchá záležitost, neboť dání souhlasu a nesouhlasu najevo se může kultura od kultury lišit. Říká se např., že Bulhaři dávají nesouhlas najevo stejným způsobem, jakým my dáváme najevo souhlas. Quine v této souvislosti uvádí Turecký způsob, který je také obrácený tomu našemu, ale to nemohu ani potvrdit ani vyvrátit. Každopádně faktem zůstává, že zde neexistuje pojítka nutnosti mezi jednotlivými jazykovými výrazy a nemůžeme se tedy spoléhat na to, že domorodci dávají svůj souhlas najevo právě tak, jak tomu činíme my.

Nyní se můžeme dostat k bodu, kde se stýká Russellova teorie určitých deskripcí s tím, co míní Quine. To, co je zde významné a důležité, jsou vázané proměnné – proměnná je vázána právě kvantifikátorem. Quine však Russellův vynález poněkud posouvá a říká, že veškerá jména lze vlastně přepsat do formy predikátu tak, abychom potom pomocí určitých deskripcí mohli zjistit, zda jméno má význam či nikoli. Proto nepřepisuje např. jméno Boston tak, že by se jednalo o toho jediného létajícího koně, ale jako tu jedinou věc, která prostě je-Boston nebo jednodušeji „Bostonuje“:

„Sémantika se zabývá jazykovými výrazy ze dvou hledisek: z hlediska reference a z hlediska významu. Referování singulárním termínem je označování; 'Boston' označuje Boston. Referování obecným termínem je denotace; 'králík' denotuje každého králíka. Význam není ničím z toho. Singulární termíny 'metropole Nové Anglie' a 'hlavní město státu Massachusetts' označují tutéž věc, totiž Boston, ale liší se významem. Predikáty 'narozen se srdcem' a 'narozen s ledvinami' denotují, jak se má za to, tatáž individua, avšak významem se liší.

Význam necháme na příští kapitole. Pokud jde o denotování a označování, tam, kde o něco jde, je denotace. Označování jde ruku v ruce s ní, protože singulární termín může být nahlédnut jako predikát, který náhodou označuje právě jednu věc (pokud označuje vůbec něco). Singulární termín 'Boston' označující Boston může být rekonstruován jako predikát 'je Boston' denotující pouze Boston. Cokoli, co se říká o Bostonu, může být parafrázováno s použitím predikátu 'je Boston'. Z 'Poe byl z Bostonu' se stává

$\exists x (x \text{ je Boston} \wedge \text{Poe byl z } x)$

nebo také

$\forall x (x \text{ je Boston} \supset \text{Poe byl z } x).$

S tímhle se můžeme smířit jako s úsporným základem a naše obvyklé a výhodnější výrazivo singulárních termínů odvozovat pomocí singulárního popisu

*Boston = $\iota x (x \text{ je Boston})$.*⁷⁹

Z tohoto důvodu Quine hovoří o tom, že být znamená být hodnotou (vázané) proměnné. Je tedy vidět, že k pojmenování nějakého konkrétního předmětu dochází skrze predikaci. Nejdřív máme predikát jako něco, co je primární (dělení reference). Jméno primární není, lze jej snadno predikací nahradit, konstantou je skutečně jen predikát. Termíny (jména) konstantami nejsou, protože je lze právě tímto způsobem nahradit. Z čehož je patrné a pro naši práci relevantní, že pro Quina je smysluplné vlastní jméno to, o čem lze pravdivě (něco) predikovat. Jméno jakožto symbol je potom pouze něčím, co nám zjednodušuje situaci, něco, díky čemu můžeme mluvit o něco „ekonomičtěji“.

Predikace samotná ale nestačí. Pokud máme hovořit o nějakém předmětu P, který má vlastnost V, pak v běžné řeči toto můžeme vyjádřit jednoduše jako „P má vlastnost V“. Nicméně na základě toho, že je predikace primární, lze i P přepsat coby predikát, v tomto případě jako „být-P“. Potom ale v jazyce predikátové logiky je tento výrok zapsatelný následujícím způsobem:

⁷⁹ Quine, W. V. O.: *Od stimulu k vědě*, Praha 2002, str. 89 - 90

$\exists x (Px \wedge Vx)$.

Zde se nám již ale objevuje kvantifikátor, který váže proměnnou tak, abychom vůbec mohli o tomto výroku říci, zda a jakou má pravdivostní hodnotu. Kvantifikace je pak dle Quina další konstitutivní složkou jazyka takovou, že bez ní nelze vůbec dále postoupit při výuce jazyka. Dá se s trochou zjednodušení říci, že kvantifikační slova jako „každý“ a „některý“ jsou z tohoto úhlu pohledu na stejné úrovni, jako rozlišování mezi jedním a mnohým. Ovládnutí jejich používání je podstatné pro správné užívání jazyka a k správnému „překladu“. Nicméně není možno se jim naučit tak, že bychom tato slova někde potkali – jsme vycvičeni v jejich používání komunitou, v níž se vyskytujeme a učíme se jazyku.

V souvislosti s ontologickým závazkem a tedy s v souvislosti s předmětným oborem, o kterém mluvíme, potom Quine píše:

„Jsme zavázáni k ontologii, která obsahuje čísla, pokud řekneme, že jsou přirozená čísla větší než milion; jsme zavázáni k teorii, která obsahuje kentaury, pokud řekneme, že existují kentaury; a jsme zavázáni k teorii, která obsahuje Pegase, pokud řekneme, že existuje Pegas. Ale nezavazujeme se k teorii, která obsahuje Pegase, autora Waverlyho nebo kulatou, čtvercovou kupoli (round square cupola) na Berkeley College, pokud řekneme, že Pegas nebo autor Waverlyho nebo ona kupole není. Nemusíme se dále trápit iluzí, že smysluplnost výroku, který obsahuje singulární term, předpokládá existenci entity, která je tímto termem pojmenována. K tomu, aby měl term význam, není zapotřebí, aby byl jménem.“⁸⁰

Quiene zde v podstatě provádí rozlišení, které je analogické rozlišení, které provedl Frege - rozlišení mezi smyslem a významem jména. Podobné rozlišení můžeme nalézt i u Wittgensteina, který píše:

„Promluvme si nejprve o tomto bodě tohoto myšlenkového pochodu: že totiž slovo nemá žádný význam, když mu nic neodpovídá. – Je důležité konstatovat, že slovo ‚význam‘ je používáno v rozporu s duchem řeči, jestliže se jím označuje ona věc, která slovu ‚odpovídá‘. To znamená zaměňovat význam jména s nositelem tohoto jména. Když pan N. N. zemře, říká se, že zemřel nositel jména, nikoli, že zemřel význam jména. A bylo by nesmyslné takto mluvit,

⁸⁰ Quine, W. V. O. : *On what there is*, in: *From a logical point of view*, Harvard University Press, 1964, str. 8 - 9

neboť kdyby toto jméno přestalo mít význam, tak by nemělo žádný smysl říci ‚Pan N. N. zemřel‘. ⁸¹

Význam jména, slova, musí být dle Wittgensteina něco, co je nezničitelné, neboť musíme mít nějaký nástroj takový, který by nám umožňoval mluvit právě o neexistenci předmětů. Navíc věta, ve které se vyskytuje jméno, které (již) nemá nositele, smysl má, není nesmyslná (viz. Úvod k této práci). Smysluplnost vlastního jména u Wittgensteina tak lze nahlédnout v použití tohoto jména v jazykové praxi, v tom, jakou roli toto jméno v jazyce hraje. Quine mluví v tomto ohledu v podobném duchu:

„Plete si domněle pojmenovaný objekt Pegas s významem slova ‚Pegas‘, z čehož vyvozuje, že Pegas musí existovat, aby toto slovo mělo význam.“ ⁸²

Být znamená být hodnotou proměnné, nebo, jak lze také říct v termínech tradiční gramatiky, rovná se to zhruba tomu, jako když řekneme, že být znamená být v dosahu (rozsahu) reference zájmena. Quine tvrdí, že zájmena jsou základem pro referenci. Jména by se z tohoto důvodu mohla spíše považovat za zazájmena. Proměnné kvantifikace, jako „něco“, „nic“, „všechno“, pokrývají celou naši ontologii, cokoli to může být. Důležitou se zde objevuje zejména pravdivost jakožto základní pojem:

„Pro to, co bude následovat, se musíme čestně vyrovnat s termínem ‚denotovat‘. Jelikož je tento termín často užíván zaměnitelně s ‚označovat‘ a singulární termín normálně označuje jeden a pouze jeden objekt, udělají čtenáři dobře, když si budou denotaci představovat tak, že uvádí predikát do vztahu k jedinému objektu, totiž ke třídě všech těch věcí, o kterých je tento predikát pravdivý, či k nějaké vlastnosti, která je jimi sdílena. V mém užívání slova ‚denotovat‘, tak jako v užívání Johna Stuarda Milla, predikát denotuje každou jednotlivou věc, o které je pravdivý. Třída nebo vlastnost do toho nevstupují.“ ⁸³

Již výše v kapitole o abstrakci jsme ukázali, že předpokládat nějaké entity, které by se nazývaly vlastnostmi, či předpokládat existenci entit, které by se daly souhrnně nazvat „abstraktní“, není nutno vzhledem k tomu, že můžeme tyto abstraktní entity prostě považovat

⁸¹ Wittgenstein, L.: *Filozofická zkoumání*, §40, str. 33

⁸² Quine, W. V. O.: *On what there is*, in: *From a logical point of view*, Harvard University Press, 1964, str. 9

⁸³ Quine, W. V. O.: *Od stimulu k vědě*, Praha 2002, str. 90

jen za jiný způsob řeči o tomtéž, což můžeme chápat jakožto pojmenování z „pohodlnosti“. Místo toho, abychom vyjmenovali všechny předměty, o kterých je nějaký výrok pravdivý, jednoduše dáme těmto věcem stejné jméno právě na základě kritéria zaměnitelnosti *salva veritate*. V tomto duchu hovoří i Quine:

„Můžeme například říci, že někteří psi jsou bílí a zároveň se tím nezavázat k uznání psovitosti či bělosti jakožto entit. ‚Někteří psi jsou bílí‘ říká, že některé věci, které jsou psi, jsou bílé; a tak, aby toto tvrzení bylo pravdivé; a aby toto tvrzení bylo pravdivé, musí mezi věcmi, přes které probíhá vázaná proměnná pomocí ‚něco‘, být bílý psi, ale nemusí mezi nimi být psovitost a bělost.“⁸⁴

Zde můžeme zopakovat důležitou skutečnost, že zde je rozhodujícím faktorem pravdivost, tedy aby tvrzení bylo pravdivé, hodnotou (vázané) proměnné cokoli, co je bílým psem, ale není zde potřeba rozšiřovat náš svět o entity, které k pravdivosti tohoto tvrzení není pravdivé. To znamená, že v tomto případě není nutno k pravdivosti tohoto tvrzení přijímat existenci nějakých entit, které by byly psovitostí a bělostí.

Z těchto poznámek, které jsou relevantní zejména tehdy, pokud budeme uvažovat o abstraktních entitách, vyplývá Quinova známá teze o ontologickém závazku (zde již explicitně formulovaná):

„Teorie je zavázána k těm a pouze těm entitám, ke kterým vázaná proměnná této teorie musí referovat tak, aby tvrzení, která činíme v této teorii, byla pravdivá.“⁸⁵

Quine tak představuje myslitele, který na jazyk hledí jako na celek, tedy i na jméno hledí jen jako na součást tohoto celku. Z posledního citátu můžeme navíc cítit, že jazyk tu skutečně není jen popisné médium, ale jazyk hraje podstatnou roli při formování světa, který nás obklopuje.

⁸⁴ Quine, W. V. O. : *On what there is*, in: *From a logical point of view*, Harvard University Press, 1964, str. 13

⁸⁵ tamtéž, str. 13 - 14

10. Rigidní designátor

V našem zkoumání smysluplnosti vlastního jména pokročíme dále. Zatím jsme prozkoumali všechny oblasti toho, co může být pojmenováno s tím, že jsme se snažili ukázat, jak je možné v rámci těchto oblastech smysluplně pojmenovávat. Zbývá nám ale ještě jedna oblast, v rámci které jsme smysluplné jméno doposud nezkoumali – je jí oblast možných předmětů, možných situací, což je možno souhrnně nazvat oblastí možných světů.⁸⁶

Existují různé interpretace a vysvětlení toho, co je možný svět. Zde budeme možným světem rozumět pouze jiné vyjádření pro věty, které hovoří o tom, že by se věci mohli mít jiným způsobem. Tak pokud vezmeme za příklad větu „Tento stůl by mohl být zelený, zatímco je hnědý“, lze tento výrok přeložit do jazyka možných světů následujícím způsobem: „Existuje možný svět takový, který je odlišný od toho aktuálního a ve kterém tento stůl není hnědý, ale je zelený“. Proč tak složitá řeč?

Kripke ukazuje, proč tomu tak je. Zdá se totiž, že přijmout pojem možného světa může být i výhodné:

„Je třeba pamatovat i na to, že terminologii „světů“ mohou často nahradit modální výpovědi ‚Je možné, že...‘. Nechci však zanechat přehnaný dojem, že celkově odmítám možné světy, nebo že je pokládám za čirý formální nástroj. Moje vlastní používání možných světů by mělo být dostatečné na to, aby se předešlo takovému nedorozumění. Abych řekl pravdu, některé koncepce ‚možných světů‘ odmítám a jiné ne. Školská analogie – ve skutečnosti to není jenom analogie – pomůže objasnit můj názor. Při hodu obyčejných dvou kostek (nazvěme je kostkou A a kostkou B) se na jejich horních stranách ukazují dvě čísla. Každé kostce odpovídá šest možných výsledků. Tedy pokud jde o čísla, které se ukáží na horní straně, existuje třicet šest možných stavů, které mohou nastat při hodu i když jen jeden z nich odpovídá skutečnému výsledku.“⁸⁷

Charakter možných světů potom může být vykreslen i následujícím způsobem:

⁸⁶ Čtenář odpustí, pokud zde budeme mluvit o možných světech poněkud vágně a ledabyle, neboť zde není otázkou, co je možný svět, ale co je smysluplné (vlastní) jméno.

⁸⁷ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 25

„Možné světy' se tedy stanovují, a ne objevují pomocí silných dalekohledů. Není důvod, proč bychom nemohli stanovit, že když hovoříme o tom, co by se bylo stalo Nixonovi v jisté kontrafaktuální situaci, tak hovoříme o tom, co by se bylo přihodilo jemu.“⁸⁸

I zde se nám, jak je na citátu patrné, objevuje téma, které je evidentně úzce spjato se smysluplností jména – konstituce předmětného oboru. Zde se konstituuje předmětný obor možných situací.

Ale od začátku. O co vlastně Kripkemu jde a co mu vadí (dá-li se to tak říci), můžeme číst již v úvodu knihy Pojmenování a nutnost⁸⁹:

„Uvažujme o výroku

(1) Aristoteles měl rád psy.

Patřičné porozumění tomuto výroku zahrnuje porozumění jak (extenzionálně správným) podmínkám, na základě kterých je skutečně pravdivý, stejně tak těm podmínkám, na základě kterých by správně (částečně) popisoval kontrafaktuální příběh historie, který se v určitých ohledech podobá, ale v jiných nepodobá skutečnému příběhu. Podle všeho každý souhlasí s tím, že existuje jistý člověk – filozof jménem „Aristoteles“ – pro kterého ve skutečnosti platí, že (1) je pravdivý tehdy a jen tehdy, když tento člověk měl rád psy. Když ponecháme bokem subtilnosti, teze o rigidní designaci tkví jednoduše v tom, že to samé paradigma se vztahuje na pravdivostní podmínky (1), když popisuje kontrafaktuální situace. To znamená, že (1) popisuje kontrafaktuální situaci pravdivě tehdy a jen tehdy, když ten samý zmíněný člověk by byl měl rád psy, kdyby tato situace nastala. (Zapomeňme na kontrafaktuální situace, v kterých by vůbec neexistoval.) Russell si naopak myslí, že (1) je třeba analyzovat asi takto:

(2) Poslední velký filozof starověku měl rád psy,

což je opět zapotřebí analyzovat jako

(3) Přesně jedna osoba byla posledním velkým filozofem starověku a každá taková osoba měla ráda psy.

Za předpokladu, že Aristoteles byl posledním velkým filozofem starověku, skutečné pravdivostní podmínky věty (3) se extenzionálně shodují s uvedenými podmínkami pro (1). Když však uvažujeme kontrafaktuálně, Russellovy podmínky se můžou extrémně lišit od podmínek předpokládaných tezí o rigidnosti. Se zřetelem na kontrafaktuální situaci, v které by

⁸⁸ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 55

⁸⁹ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002

*posledním velkým filozofem starověku byl někdo jiný než Aristoteles, by podle Russellova kritéria byla pro správnost výroku (1) relevantní náklonnost, kterou by k psům projevovala tato jiná osoba!*⁹⁰

Zde je tedy evidentní hned zpočátku bod, ve kterém se Kripke rozchází s Russellovou tradicí a tedy i s pozicemi Quina, jehož práci a myšlenky jsme měli tu čest poznat v předcházející kapitole. Kripkemu v tomto bodě nejde ani tak o pravdivost věty v tom smyslu, ve kterém o ni jde právě Russellovi a Quinovi. Pokud, co se Russellovy analýzy týče, existuje entita taková, která dosazena za proměnnou x dává pravdivou větu, není co řešit. Kripkemu jde ale hlavně o to, že zde za proměnnou x nelze dosadit jen tak něco – v tomto zmíněném citátu lze za proměnnou dosadit jen a pouze Aristotela! Jinými slovy – jméno není možné ztotožnit s určitou deskripcí, ani s jejich svazkem.

V první řadě je pro Kripkeho určitá deskripce také cestou, jakou se věci mohou pojmenovávat. Určité deskripce a vlastní jména je pak možno shrnout pod společnou hlavičku designátor.

Věnujme se ale dále charakteristice možného světa, možné situace a tím i tomu, co je smysluplné vlastní jméno v dle Kripkeho. Co je kriteriem pro tvrzení, že je určitý možný svět možný? Nebo lépe řečeno – co je dostatečnou podmínkou pro to, aby předmět byl tím předmětem, kterým je? Kripke na tuto otázku odpovídá následujícím způsobem: pokud si nemůžeme představit možný svět takový, ve kterém daný předmět nemá určitou vlastnost, potom je toto nutnou podmínkou pro to, aby tento předmět byl tím, čím je. Jinými slovy – pokud si nelze odmyslet nějakou vlastnost od zkoumaného předmětu, potom je tato vlastnost nutnou vlastností:

*„Pokud si nemůžeme představit možný svět, ve kterém nemá Nixon určitou vlastnost, potom je to nevyhnutná podmínka, aby byl někdo Nixonem. Neboli je nutnou Nixonovou podmínkou, aby byl někdo Nixonem.“*⁹¹

Co se např. zde zmíněného Nixona týče – aby byl Nixonem, je nutné, aby byl člověkem, neboť si nelze představit situaci takovou, ve které by byl nějaký předmět např. kamenem a zároveň Nixonem. Nicméně je zde zapotřebí mít stále na paměti, že možné světy zde neobjevujeme, tím pádem ani nezkoumáme, co je s Nixonem v jiném možném světě, ale

⁹⁰ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, str. 15 - 16

⁹¹ tamtéž, str. 57

pouze se ptáme, co se může stát tomuto předmětu tak, aby byl stále tímto předmětem, které můžeme takto pojmenovat.

Tento bod je velice zajímavý z toho hlediska, že v některých pohádkách či příbězích nějaká živá bytost zkamení, stane se neživou bytostí. Nicméně zde stále existuje možnost i způsob řeči takový, že přeci jen je to ona bytost, jen má některé vlastnosti jiné. Kde je potom tedy ona mez, která činí předmět tímtož předmětem, jinými slovy, jaké kritérium identity použijeme v těchto případech? Kripke by zřejmě odpověděl, že je nutno použít tatáž kritéria identity i v těchto případech. Jen k tomuto byt' živému předmětu existuje ta možnost, kdy se stane např. kamenem. Osobně mne tedy v této souvislosti napadá pouze jediné kritérium – to, aby přestal být Nixon Nixonem, neboli to, co činí Nixona Nixonem, je právě to, že je Nixonem. Tak se v podstatě dostáváme ke Quinově vázané proměnné a k predikaci – „být Nixonem“ je jediná nutná vlastnost, kterou předmět musí mít, aby byl Nixonem. Jinými slovy – jediné, co musí být pravdivé o předmětu tak, aby byl Nixonem, je to, že je Nixonem. K ničemu jinému se zavazovat nemusíme.

„Nazvěme něco rigidním designátorem, jestliže to v každém možném světě designuje ten samý objekt; nerigidním neboli náhodným designátorem, pokud to tak není. Samozřejmě, nevyžadujeme, aby tyto objekty existovaly ve všech možných světech. Kdyby se Nixonovi rodiče nebyli vzali, za normálních okolností by určitě nemohl Nixon existovat. Když uvažujeme o vlastnosti jako něčem podstatném pro objekt, obvykle máme na mysli, že je pravdivá o tomto objektu v každém případě, ve kterém by existoval. Rigidní designátor předmětu, který existuje nevyhnutně, je možné nazvat silně rigidním designátorem.“⁹²

Existují tedy tři typy designátorů:

- (1) rigidní designátor – referuje k jednomu a témuž objektu v každém možném světě; může u něj ale nastat případ, že nereferuje k ničemu – jako příklad může sloužit vlastní jméno „Kripke“, „Praha“, „Sněžka“;
- (2) nerigidní, náhodný designátor – může existovat takový možný svět, ve kterém referuje k jinému předmětu; jako příklad zde může posloužit vyjádření typu „37. prezident USA“, „vynálezce brýlí“, „počet planet“;

⁹² Kripke, S. A., *Pojemovanie a nutnosť*, Bratislava 2002 str. 59

(3) silně rigidní designátor – krom toho, že referuje k jednomu a témuž předmětu ve všech možných světech, zahrnuje i existenci tohoto předmětu ve všech možných světech; jako příklad mohou sloužit vlastní jména jako třeba „5“, „9“, „druhá odmocnina z 25“, „druhá odmocnina z 81“.

Z citovaného textu i z příkladů, které byly uvedeny po tomto citátu je naprosto zřejmé, co je pro Kripkeho smysluplné jméno. Jméno je pro Kripkeho rigidním designátorem. Jednoduchým testem pro ověření správnosti této hypotézy je, že zcela evidentně Nixon nemůže být nikým jiným, než Nixonem, kdežto vítěz prezidentských voleb v USA v roce mohl být prakticky kdokoli.

Před chvílí jsme se zmínili o tom, že je zapotřebí nejdříve stanovit nějaká kritéria identity taková, na základě nichž bychom mohli identifikovat předměty napříč možnými světy. S tímto pojetím Kripke nemůže souhlasit, a to z jednoho prostého důvodu. Startovní čarou zde nejsou možné světy, v nichž zpětně zjišťujeme, zda je něco možné nazvat rigidním designátorem, ale startovní čarou je zde právě pojem rigidního designátoru. Naprosto zřejmě zde pak identifikace napříč možnými světy odpadá, neboť se neptáme, zda v možném světě W_1 je předmět P_1 tímtéž předmětem jako předmět P_x v možném světě W_x ($x \neq 1, x \in N$); ptáme se zde, co vše se může říci o předmětu P ve smyslu možností, tedy co vše je možno „udělat“ s předmětem P tak, aby byl stále ještě předmětem P . Identifikace napříč možnými světy tímto ztrácí smysl:

„Neptejte se: Jak jinak můžu identifikovat tento stůl v jiném možném světě než pomocí jeho vlastností? Držím tento stůl ve svých rukách, můžu na něj ukázat, a když se zeptám, zda by mohl být v jiné místnosti, mluvím – na základě definice – o něm. Nemusím ho identifikovat až tehdy, když ho uvidím skrz dalekohled. Když o něm mluvím, mluvím o něm tak, jako když řeknu, že naše ruce by mohly být nabarvené nazeleno, přičemž jsem stanovil, že mluvím o zelenosti.“⁹³

⁹³ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 64

10. 1. Fixování reference

Při zkoumání reference nelze obejít ani bod, kdy referenci fixujeme, ustanovujeme, kdy se např. nějakému slovu učíme. Viděli jsme v kapitolách o určitých deskripcích, že díky nim je možné si osvojit používání nějakého slova. Můžeme tedy rozlišovat mezi dvěma typy definice:

Analytická definice – vyplývá z analýzy slova či pojmu, jež mají být pojmenovány; definiendum se zde vysvětluje z jazykového užívání; slovo „mláďe“ pak definujeme jako „nedospělý živočich“⁹⁴;

Syntetická definice – dohoda, konvence; stanoví, jak chceme nějakého slova teprve užívat; tak můžeme např. stanovit, že „východní dálnice“ budeme užívat ve smyslu „dálnice, která spojuje Prahu a Hradec Králové“.

Takto hovoří Kripke:

„Deskripce je možné použít jako synonymum nějakého disignátoru, nebo je možné ji použít na fixování jeho referenece.“⁹⁵

V tomto světle můžeme potom nahlédnout na diskusi, kterou vede Kripke s Wittgensteinem. Jde o známý příklad, který si můžeme osvěžit citátem:

„O jedné věci platí, že o ní nelze prohlásit, ani že je 1 m dlouhá, ani že není 1 m dlouhá, a tou je vzorový metr v Paříži. – Tím jsme však tomuto metru nepřičkli ovšem nějakou pozoruhodnou vlastnost, nýbrž vyznačili jsme jen jeho zvláštní roli ve hře měření v metrové míře.“⁹⁶

⁹⁴ Zde můžeme ještě dodat, že forma klasické analytické definice je definice udávající tzv. nadřazený rod (genus proximum) a druhový rozdíl (differentia specifica). Tak můžeme „člověk“ definovat jako „živočich rozumný“, kde „živočich“ je genus proximum a „rozumný“ je zde differentia specifica.

⁹⁵ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 71

⁹⁶ Wittgenstein, L, *Filozofická zkoumání*, Praha 1993, §50, str. 38

Co se zde dle Kripkeho odehrává a v čem se Wittgenstein mylí? Dle Kripkeho předně není vůbec nezbytně nutné, že tato tyč je přesně 1 metr dlouhá. Může se stát, že bude jinak dlouhá a to díky „povětrnostním“ vlivům, zejména díky změně teploty. O nutnost ale Wittgensteinovi evidentně nejde. Jde mu o to, že tato tyč je pro nás vzorem a o vzoru nemá smysl vypovídat, že má právě tu vlastnost, jejímž je vzorem:

„Představme si, že podobným způsobem jako tento vzorový metr by byly v Paříži uchovány i vzory barev. Takto tedy pak prohlásíme: ‚sépie‘ se jmenuje barva, kterou má ona prapůvodní sépie uchovávaná tam za nepřístupu vzduchu. Potom nebude mít žádný smysl říci o tomto vzoru, že tuto barvu má, ani že ji nemá.“⁹⁷

Kripke ale soudí, že v tomto bodě se právě Wittgenstein mylí v tom smyslu, že (stručně řečeno) zde pouze zachytíme referent na základě nějakého náhodného stavu věcí. V tomto případě se jedná o délku tyče S v čase t. O této tyči potom stejně tak dobře můžeme prohlásit, že je právě 1 m dlouhá, nebo není 1 m dlouhá.⁹⁸ Otázka je, zda (pokud bychom opravdu již neměli jak určit délku 1 m) bychom opravdu o této tyči mohli říci, že je 1 m dlouhá, pokud by se díky povětrnostním podmínkám změnila její délka. Druhou otázkou potom je, zda bychom mohli při změně tohoto vzoru o jakémkoli předmětu, který by byl stejně dlouhý, jako ona co se délky tyče pozměněná tyč, říci, že je přesně 1 m dlouhý. Na jednu stranu je nutné souhlasit s Kripkem v tom smyslu, že po zachycení reference je možno i o této tyči prohlásit, že je přesně 1 m dlouhá, pokud se její délka nezmění. Na druhou stranu se mi zde ukrádá otázka, na co je nám ona zachycená reference beze vzoru, který právě tuto referenci ustanovuje, tedy na co je nám samotný pojem jednoho metru, pokud by se povětrnostními vlivy změnila délka této tyče a my nebudeme vědět, jak odměřit 1 metr. Jinými slovy: je skutečně výraz „jeden metr“ rigidním designátorem? A co označuje?

Každopádně lze dle Kripkeho stanovit referenci tak, že jeden metr definujeme (viz předchozí strana – syntetická definice) jako délku tyče S v čase t. Tímto způsobem (pomocí definitní deskripce, protože se zde opravdu jedná o tu délku, jedinou délku) fixujeme referent. Jak již bylo řečeno, Kripke potom považuje jméno „metr“ za rigidní designátor, kdežto výraz „délka tyče S v čase t“ nikoli. Je tomu tak zjevně proto, že „metr“ nemůže být ničím jiným, než metrem, naproti tomu výraz „délka tyče S v čase t“ nic rigidně nedesignuje, neboť by tomu mohlo být i jinak (neboli – lze si představit situaci takovou, že je tomu jinak).

⁹⁷ Wittgenstein, L, *Filozofická zkoumání*, Praha 1993., §50, str. 38

⁹⁸ Podle toho, jak je aktuálně dlouhá.

Jak tedy dochází k fixování a „uchování“ reference můžeme opět demonstrovat na citátu:

„Hrubá formulace teorie může vypadat přibližně takto: vykoná se počáteční ‚křest‘. Daný objekt tu může být pojmenovaný ostenzivně, nebo se reference jména fixuje pomocí nějaké deskripce. Když se toto jméno ‚podává od ohniska k ohnisku‘, jeho příjemce, který se ho naučí, ho musí, domnívám se, chtít používat s tou samou referencí jako člověk, od kterého ho slyšel.“⁹⁹

Tento „křest“ pomocí nějaké určité deskripce nemusí znamenat, že jméno předmětu, které je takto zachycené, musí mít nutně tuto vlastnost, kterou jsme zachytili referencí. Příkladem je onen metr, kde je možno význam slova „metr“ zachytit pomocí deskripce „délka tyče S v čase t“, ačkoli mezi těmito dvěma výrazy nemusí platit vztah nutné identity. Délka tyče se může díky povětrnostním podmínkám měnit. Takže určitá deskripce může opravdu jen v některých případech sloužit k zachycení oné reference bez nároku na to, aby takto zachycená reference byla základem pro identitu mezi jménem a touto deskripcí.

10. 2. Identita

Co se identity týče, Kripke je toho názoru, že identita mezi jmény je nutná, ačkoli nemusí být poznána a priori:

„Dospěli jsme k závěru, že výrok o identitě mezi jmény je nutně pravdivý, pravda, pokud je vůbec pravdivý, i když to nemusíme vědět a priori. Předpokládejme, že Hesperos identifikujeme jako určitou hvězdu, kterou vidíme večer, a Fosforus jako určitou hvězdu anebo určité nebeské těleso, které vidíme ráno; potom mohou existovat různé možné světy, ve kterých by někdo večer a ráno viděl dvě různé planety v té samé poloze. Ale potom alespoň jedna z nich, a možná ani jedna, by nebyla Hesperos a nevznikla by tak situace, ve které by Hesperos nebyl Fosforos. Mohla by nastat situace, ve které by planeta, kterou vidíme v této poloze večer, nebyla planetou, kterou vidíme v této poloze ráno; to ale není situace, ve které by Hesperos nebyl Fosforus. Kdyby lidé dali jména ‚Hesperos‘ a ‚Fosforus‘ těmto planetám,

⁹⁹ Kripke, S. A., *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 110 - 111

*mohla by nastat i situace, ve které by se nějaká jiná planeta než Hesperos jmenovala ‚Hesperos‘. Dokonce ani tehdy by to nebyla situace, ve které by samotný Hesperos nebyl Fosforus.*¹⁰⁰

Pokud tedy nastane situace taková, že Hesperos je Fosforos, potom (pokud je tento výrok tedy pravdivý), pak je pravdivý nutně, jak již bylo řečeno shora. Jako Frege shledal problém a jeho řešení v rozdílu mezi smyslem a významem, Kripke naproti tomu shledává problém a jeho řešení jednoduše v tom, co zde již také zaznělo – v rozdílu mezi nutností a poznáním a priori. Některé nutné pravdy je možno poznávat a posteriori, jak je tomu právě v případě Jitřenky (Fosforus) a Večernice (Hesperos).

Mimo jiné by se dalo pomocí zachycení reference poměrně snadno vysvětlit, co je to číslo – alespoň mně se to tak jeví v tomto světle. Dejme tomu, že se zeptáme, co je číslo 9, neboli jak zachytit referent jména 9. Jednoduše můžeme tuto referenci zachytit tak, že řekneme, že 9 je počet, který přísluší pojmu „planety Sluneční soustavy“. Dle Kripkeho teze není zapotřebí stavět identitu mezi deskripci, kterou skutečně jen fixujeme referenci a předmět, který je takto pojmenován. Ačkoli se nám může zdát podivné, že lze takto zachytit referenci i u abstraktních předmětů, zdá se mi, že je tomu skutečně tak. Vzpomeňme si na příklad s metrem – metr jakožto objekt nikde nepotkáme, ačkoli jakožto jméno abstraktní entity jsme jméno „metr“ zachytili pomocí deskripce, který skutečně popisovala něco konkrétního, skutečného, tedy délku tyče S v čase t. Námitky, které jsem proti tomuto příkladu vznesl výše, však nadále platí. V podstatě se zde nenacházejí kriteria identity pro identifikaci abstraktních předmětů, jako je délka (kterou bychom v jistém smyslu mohli považovat za instituci) a číslo. Wittgenstein naproti tomu takové kritérium (alespoň v případě metru) stanovil právě tím, že onu tyč, která je uložena v Paříži, de facto vyškrtl z oboru předmětů, o kterých má smysl říci, že jsou dlouhé 1 m právě proto, že jsou vzorem a kritériem pro udání toho, co je 1 m dlouhé a co nikoli.

Každopádně faktem, který je relevantní pro naši práci, zůstává, že smysluplné jméno pro Kripkeho je rigidní designátor tak, jak jsme jej definovali na samém začátku této kapitoly. To, co je tedy u smysluplnosti relevantní, je právě zachycení reference tohoto jména. To se navíc shoduje s tím, co jsme řekli již v počátečních kapitolách. Pokud zachytíme referenci nějakého předmětu tak, jak vysvětlil Kripke, umístíme jméno jazykové sítě. Jméno získá post, který mu

¹⁰⁰ Kripke, S. A.: *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002, str. 124

náleží v jazykové praxi. Na základě toho je smysluplné a to i tehdy, pokud budeme o předmětu, ke kterému toto jméno referuje, tvrdit, že neexistuje.¹⁰¹

Na rozdíl od Quina tak Kripke považuje jméno za nedílnou součást jazyka v tom smyslu, v jakém jsme se tuto skutečnost pokusili ukázat. Zatímco pro Quina je jméno v podstatě zazájmeno, spojuje Kripke jméno s ontologií a se statutem nutnosti. Nutno zde ještě podotknout, že díky zkoumání kritérií, za kterých můžeme danou věc pojmenovat tím kterým jménem (molekulární složení, genetická výbava apod.) se maže (alespoň v tomto ohledu, tedy s ohledem na možné a nemožné situace) rozdíl mezi vlastními jmény a jmény přirozených druhů.

¹⁰¹ Ačkoli by se mohlo zdát, že tato věta tvrdí, že existence je vlastnost předmětu, není tomu tak.

11. Závěr

Co říci závěrem? V podstatě již na začátku práce jsme přijali stanovisko, které není nutno měnit. Předpokládaná identita systému jakožto podmínka smysluplnosti vlastního jména je de facto splněna každou teorií, kterou jsme se pokusili trochu přiblížit. S některými pozicemi se můžeme shodovat, s některými méně. Záleží vždy ale na tom, z jakého úhlu pohledu se na věc díváme. Toto stanovisko však není důkazem toho, že by vše bylo relativní a záleželo pouze na úhlu pohledu. Naopak – tvrzení, že vše je záležitostí prizmatu, kterým věc nahlížíme, je dle mého soudu realistickým pohledem na věc.

Každá teorie je dobrá na něco jiného. Tak každá teorie, kterou jsme se pokusili trochu přiblížit, zodpovídá na otázku smysluplnosti vlastního jména svým osobitým způsobem. Pokud bychom se ale měli vrátit do pozice, kdy hovoříme přirozeným jazykem bez reflexe na tuto mluvu samu, potom nelze než zopakovat, že na otázku, co označuje výraz N můžeme podat jedinou smysluplnou odpověď:

Výraz N označuje totéž, co výraz M.

Ovšem za předpokladu, že $M = N$ je prokazatelně pravdivá identita systému. Smysluplné jméno tak může být jen taková jazyková entita, kterou je možno mezi jiným identifikovat právě na základě toho, že byla do tohoto jazyka zařazena a určena pro ni kriteria identity.

Literatura:

Frege, Gottlob: *Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch mathematische Untersuchung über den Begriff der Zahl.* Breslau, 1884

Frege, Gottlob: *O smyslu a významu*, SCIENTIA&PHILOSOPHIA 4, Praha 1993

Kolář, Petr: *Pravda a fakt*, Praha 1993

Kolman, Vojtěch: *Logika Gottloba Frega*, Praha 2003

Kripke, Saul A.: *Pojmenovanie a nutnosť*, Bratislava 2002

Peregrin, Jaroslav: *Filozofie a jazyk*, Praha 2003

Peregrin, Jaroslav: *Význam a struktura*, Praha 1999

Quine, Willard Van Orman: *From a logical Point of View*, Harvard University Press, 1964

Quine, Willard Van Orman: *Word and Object*, The MIT Press, 1960

Quine, Willard Van Orman: *Od stimulu k vědě*, Praha 2002

Russell, Bertrand: *Logika, jazyk, věda*, Praha 1967

Russell, Bertrand: *Existence and Description*, in: Kim, J and Sosa, E. (Eds.): *Metaphysics. An Anthology*, Blackwell 1999

Wittgenstein, Ludwig: *Filozofická zkoumání*, Praha 1993

Wittgenstein, Ludwig: *Tractatus logico – philosophicus*, Praha 1993

Resumé

V práci se autor věnuje problému, který se dá charakterizovat otázkou: „Co je smysluplné vlastní jméno?“ Tradice analytické filozofie se stala výchozím bodem pro hledání odpovědi na tuto otázku. Zkoumanými oblastmi toho, co lze pojmenovat, se tak staly nejen věci fyzického světa, ale i abstraktní předměty, zejména čísla. Jako základní a dále neanalyzovatelný pojem určil autor pojem pravdivosti tak, aby se tento pojem mohl stát „archimedovským“ bodem při hledání této odpovědi. Odpověď jako taková je přijata již na samém počátku této práce, přiblížení pohledů na jazyk jen podtrhuje tuto odpověď nikoli jako jedinou možnou, ale jako jedinou možnou s ohledem na praktické a předfilozofické vidění vztahu jazyka a světa. Odpověď samotná zní: Smysluplné vlastní jméno je jakákoli jazyková entita taková, pro niž existují v jazyce kriteria identity taková, že lze toto entitu bezpečně a jednoznačně identifikovat jakožto označení jednoho konkrétního předmětu; tato entita musí být zapletena do vzájemných vztahů s jinými jazykovými entitami tak, aby bylo možno ji opětovně rozpoznat jako jméno téhož.

The theme of this Thesis can be characterized by one question: „What is the meaningful proper name?“ The tradition of analytical philosophy is the departure point for finding the answer. The researched areas for what can be named have become not only things of the physical world but also abstract things, such as numbers. The author of this Thesis has determined the concept of truthfulness in such a way that this concept could become „Archimede´s“ point for reaching the answer. The answer as such is accepted at the very beginning of the Thesis. From the perspective of language it is not the only possible answer. This answer is the only possible one, however, when viewed from the perspective of practical and pre-philosophical approach to the world – language relationship. The answer is: The meaningful proper name is any language entity for which there exist such criteria of identity that this entity can be securely and deliberately identified as a name for one concrete object; this entity must be incorporated within mutual language relationship with other language entities in such a way that it can be again recognized as a name naming the same.